

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת שמות

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.

ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א

בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת

הגליונות בדוא"ל:

8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים

לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת שמות

מפתח העניינים

תכבד העבודה על האנשים / כוחות הנפש הטמונים באדם רבים ומנוגדים זה מזה / בכל אחד טמונים כוחות עצומים / כל זמן שישראל היו נכבדים בעיניהם - לא היו בני שעבוד / על האדם להכיר בערך עצמו / עד היכן מגיעה הכרת הטוב

מפתח חידושי תורה

- א. בענין ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה..... יט
- ב. בענין סך הפעמים שנזכר משה רבינו בתורה..... כ
- ג. בענין מחילת בית דין למי שעתיד לצאת ממנו זרע כשר..... כא
- ד. בענין ארס נחש בזנבו..... כה
- ה. בענין ומשה היה כבד פה וכבד לשון..... כו
- ו. בענין אלו אותיות לא היה משה רבינו יכול לבטא..... לא
- ז. בענין אם כובד פיו ולשונו של משה רבינו סר ממנו..... לג
- ח. בענין סך הפעמים שנזכר אהרן הכהן בתורה..... לח
- ט. בענין יציאת מצרים נזכרה בתורה חמישים פעם..... לט

מפתח שנות חיים

מט. החזקת תורה..... מא

מפתח חידושי סוגיות

א. על ר"י הנזכר בתוספות - ביאור דברי מהרש"ל ז"ל בחכמת שלמה..... מה

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה

תנצב"ה

תכבד העבודה על האנשים

בעזרת ה' יתברך נראה להתבונן ולעיין בפרשת השבוע, פרשת שמות.

ספר שמות בעיקר ענינו עוסק בשעבוד וגאולה. וזאת עלינו לדעת, כי כל המעשים והמאורעות הכתובים בתורה הקדושה אינם מעשיות בעלמא ח"ו, אלא כולם יש בהם לימוד בשבילנו, ולא נכתבו אלא כדי לעורר אותנו, לפקוח את עינינו ולפתוח את לבנו, כמו שאמרו רבותינו בזהר הקדוש (זוה"ק בהעלותך דף קמט:).

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה ... ויהי כל נפש יוצא ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ... ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף.

הרבה לימוד מוסר עלינו ללמוד מפרעה הרשע. הן כך אמרו רבותינו (אגרת המוסר לרבינו הרמב"ם ז"ל), שפרעה הוא הרומז ליצר הרע. גם היצר הרע וגם פרעה, כותב המסילת ישרים (פרק שני), אוחזים באותם הדרכים והמהלכים. למשל, אנחנו רואים שכשפרעה עומד ומפחד 'פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ', הוא מוצא את הפתרון הבא: 'תכבד העבודה על האנשים'. כי באמת כשיש עבודה קשה שלוחצת את האדם, אין דעתו פנויה להתבונן ולחפש מהלך חדש, והוא הולך כל הזמן באותה הדרך שרגיל בה. כשהיו ישראל רגילים בעבודת פרך המשעבדת גוף ונפש, לא יהיה להם את הפנאי להתבונן ולחקור ולחתור חתירה, כי הם טרודים בעבודה שרגילים בה. ואכן המצרים קיימו את העצה הזו בהידור רב, כמו שאומרת הגמרא (עין סוטה י"א ב') שעשו שעבוד בבית ושעבוד בשדה, שעבוד ביום ושעבוד בלילה, שעבוד אנשים ושעבוד נשים. כך במשך מאתיים ועשר שנים שעבדו המצרים את ישראל בלי הפוגה ובאכזריות שפוכה.

זו דרכו של פרעה הרשע, ובאותו המהלך ממש הולך היצר הרע. המסילת ישרים (פרק ב') כותב דבר נורא, כי אם אדם יקח לעצמו מספר רגעים בהם יתבונן בשביל מה הוא בא לזה העולם ובשביל מה כל יגיעו ועמלו, ברור ואין ספק בדבר שיחפש את דרך האמת וילך בה והיו עוזבים החטא לגמרי. מדוע? - כי כל אדם מבין שהוא לא הגיע לתכלית העולם הזה, שהרי אף אדם לא מגיע כאן להנאה ושמחה ועונג. כל אחד אומר 'בעזרת השם שנה הבאה יהיה לי טוב ואהיה מאושר', וכשמגיעה השנה הבאה, הוא רואה שזה רחוק מלהתקיים ומצפה כבר לשנה הבאה. וגם מה שיש לאדם אף פעם לא משביע אותו, ותמיד הוא מרגיש חסר. זו הראיה היותר ניצחת שתכלית ביאתו של האדם לעולם היא לא בשביל תענוגי העולם. ואם אדם היה מקדיש להתבוננות בזה כמה רגעים ספורים, אין ספק שהיה עומד על טעותו ומבין שעיקר התכלית שלו היא העולם הבא, ועליו לחפש את הדרכים להתקרב לה' יתברך ולתורתו.

שמעתי פעם מאדם גדול שאמר, מה בינינו לבין גדולי ישראל בדורות שלפנים? - גדולי ישראל בדורות שעברו היו יכולים לעיין בענין אחד במשך שעות על גבי שעות, בלי לאבד טיפה של ריכוז באמצע. בספר פניני רבי יחזקאל (דף י') מביא מעשה שראה בעיניו כאשר היה בבריסק, ושם כיהן אז ברבנות העיר הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, והוא ראה איך שרבי חיים מבריסק עומד בבית מדרש ומעיין באיזה ספר בעיון רב, וידיו היו משולבות מאחורי גבו, וכך עמד ועיין עיון עמוק במשך שש שעות רצופות, עד שלפתע שמעו את רבי חיים צועק 'מה זה הדבר הזה שתלוי לי מאחורי הגב'... ברוב העיון והריכוז שלו, הוא שכח שאלו הם הידיים שלו.

כך היו גדולי ישראל בדורות שלפנים, שהיו יכולים לעיין מאה דקות בענין אחד, אבל אנחנו בדקה אחת חושבים מאה מחשבות. כל אחד יכול לראות את זה, כשיחליט לשבת ולחשוב בשביל מה בא לעולם הזה. הוא מתיישב ומתחיל לחשוב, ואחרי שתי דקות כבר מוצא את עצמו בגן החיות... מול האריה ומול הדוב. איך זה קרה? - המחשבות שלו הפליגו לעיניים אחרים, ומחשבה גררה מחשבה וכו'... וזו היא דרכו של היצר הרע, שמתערב לאדם ולא נותן לו לשבת ולחשב מחשבות בחשבונות של עולם. מגיע היצר ואומר, 'פן נלחם בנו ועלה מן הארץ' שמא יעלה האדם מן הארציות ויכנס למהלך של רוחניות, ולכן 'תכבד העבודה על האנשים', אביא לו מחשבות שונות ועיסוקים וטרדות שונות ומשונות, ובלבד שלא ימצא את הזמן ואת הפנאי לחשוב כמה רגעים על מה בא לעולמו.

כוחות הנפש הטמונים באדם רבים ומנוגדים זה מזה

צריכים אנחנו לעיין ולהתבונן בדמות הזו שנקראת פרעה, וללמוד מזה לתועלתנו. ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף, ומביא רש"י את דברי רבותינו רב ושמואל שנחלקו, חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. ובמדרש (שמות רבה א, י): אמרו לו המצרים לפרעה בוא ונזדווג לאומה זו, בוא ונלחם עם ישראל, ונרד לחייהם. אמר להם פרעה, שוטים אתם, עד עכשיו חיינו משלהם, כל החיים שלנו וכל מה שיש לנו, הכל מהם, ואנו מזדווגים להם?! הורידוהו מכסאו שלש חודשים.

רואים מדברי המדרש, שפרעה הרשע היה אדם חכם. הוא הכיר את יוסף וידע את דרכו של יוסף, וכך גם ראינו בפרשת מקץ שכאשר יוסף פתר לפרעה את החלום ופרעה ראה שניכרין דברי אמת, 'ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו.. אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי', מינה אותו פרעה להיות המשנה למלך. ואכן יוסף הצדיק הנהיג את ארץ מצרים בחכמה וכלכל בתבונה את כל העם, במשך שמונים השנים בהם היה המשביר לכל הארץ. ובמשך שמונים השנים האלו לא לקח לעצמו דבר, ולא השאיר אחריו כלום לבניו. היום בשמונים ימים ופחות כבר לוקחים את הכל לכיס.. אבל הוא במשך שמונים שנה לא לקח דבר לעצמו.

למי קוראים צדיק? למי שזן את כל העולם. נח שדאג לכל הבריאה בתיבה ונידד שינה מעיניו כמו שהעיד שם בן נח 'לא ראינו שינה בעינינו', בלא שום רווח לעצמו, נקרא צדיק. ויוסף גם כן נקרא צדיק, שגם הוא דאג במסירות נפש לכל הבריות, בלא שום רווח אישי.

פרעה רואה את ההנהגה המופלאה איך שיוסף פותר את כל הבעיות על הצד היותר טוב ומפרנס לכל העם בהשכל ובתבונה בלא שום לקיחת רווח לעצמו. ויותר מזה, שנתים אחרי תחילת שנות הרעב, מגיע יעקב אבינו ומשפחתו למצרים, וברגע שהגיע יעקב למצרים הפסיק הרעב, והיה הנילוס עולה לקראתו. גם אם היה פרעה פתי גמור, היה יכול לראות בחוש איך שעל ידי יוסף והמשפחה שלו באה כל הרווחה לארץ מצרים. ולכן כאשר באים עכשיו המצריים לפרעה ומבקשים ממנו להלחם עם ישראל הוא אומר להם 'כל חיינו משלהם', וכי זו היא מדת היושר והצדק?! כל החיים שלנו הם בזכות יוסף ומשפחתו, ואיך זה שאתם רוצים להלחם בהם ולפגוע בהם.

מה עשו המצרים כשאמר להם כך פרעה? - הורידוהו מכסאו שלוש חודשים. וזהו לא דבר קל, שכן מי שטעם טעם מלכות, גם אם מורידים אותו מגדולתו שעה אחת - זה בחינה של מוות בשבילו, כמו שאמרו בזהר הקדוש (ח"ב ד"ט ע"א). וכאן לא הורידו אותו שעה אחת או יום אחד, אלא שלשה חודשים. והמפרשים כתבו שפרעה הכניס את עצמו לסכנה בזה, שהרי המנהג הוא שבשעה שמעמידים מלך חדש, הורגים את המלך הקודם, כדי שלא יהיה בבחינת 'חוזר וניעור'.. שלא יחולל מרידות ויעשה מהומות.

אחרי שלשה חודשים שרואה פרעה איך שהעם שלו עומדים בדעתם ולא מוכנים לוותר, נכנע. 'כיון שראה כך אמר להם מה שאתם אומרים אני שומע', כלשון רבותינו במדרש (הובא בילקוט שמעוני שמות רמז קס"ב).

כאן אנחנו רואים איך פרעה מלך מצרים, מוותר על כסא מלכותו למשך שלושה חודשים בגלל הכרת הטוב, וזו רבותא גדולה, כי הכרת הטוב זה דבר שלא שכיח כל כך. הגאון רבי אליהו חיים מייזל מלודז' שהיה מופלג מאוד בתורה ובחסידות, היה מנהגו שאם היה עושה טובה למישהו ואחר כך אותו אחד היה בא להודות לו, היה רבי אליהו חיים מבטל את זה ואומר 'לא עשיתי לך שום טובה', 'כל מה שעשיתי זה שום דבר', וכיוצא בזה. פעם שאלה אותו אשתו, הרי אתה מקדיש את עצמך לאחרים וכל חיך אתה הולך וטורח במסירות נפש כדי להיטיב לאחרים, ולמה זה כשהם באים אליך ואומרים לך תודה אתה אומר 'לא עשיתי כלום, אולי מישהו אחר עשה את זה' וכיוצא בזה!?

אמר לה רבי אליהו חיים, והלא קל וחומר הוא, ומה עכשיו שאחרי כל מה שמייעטני את הטובה שעשיתי עם כל אלו שגמלתי אתם טובות, אף על פי כן הם באים אחר כך ועושים לי צרות, אלו הייתי משאיר את זה בגדר טובה גדולה שעשיתי להם, על אחת כמה

וכמה שהיו באים זורקים עלי אבנים.. כי זה טבעו של אדם, שמדתו להכחיש את טובתו של חברו ולהתכחש לה. ולכן אני משתדל למעט את הטובה שעשיתי, כדי שלא יצטרכו אחר כך האנשים האלו להוכיח במעשיהם שלא קבלו ממני כלום...

כאן אנחנו רואים איך שפרעה הרשע כן מכיר טובה, ולא די בזה אלא שהוא מוכן למען זה לוותר על כסא מלכותו. רק אחרי שלחצו אותו ולא ויתרו, עמד ואמר הרי אני מבטל דעתי מפני דעתכם, ואעשה כל מה שתרצו. ועליו מעיד הכתוב שהיה 'מלך חדש אשר לא ידע את יוסף', כי הלך פרעה ועקר מהלב שלו את כל ההרגשות הקודמות וירד עד שאול תחתית, להיות רודף את כלל ישראל וגזור עליהם גזירות שלא שמענו מעולם, וכמובא במדרש (שמות רבה א, לד) שהיו לוקחים מאה וחמישים תינוקות מישראל בבוקר ומאה וחמישים תינוקות בערב, ושוחטים אותם בשביל שירחץ פרעה בדמם.

ולכאורה, זהו דבר פלא. איך יתכן שבתחילה היה פרעה איש מכיר טובה, ולאחר מכן התהפך וירד עד הדיוטא התחתונה להרע לישראל בחמה ובאכזריות שפוכה כזו? - אמנם באמת, מבאר בספר אור יהל, כאן אנחנו רואים מהם כוחות הנפש הטמונים באדם, ופרעה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד את כולנו הוא בא. כי באדם יכולים להיות שני כוחות בנפש, ושניהם הפכים זה מזה, ועם כל זה שניהם שולטים בו.

הסבא מסלבודקא סיפר איך שלמד פעם משהו ממה שראה בשוק*. הוא סיפר שהלך שם פעם, וראה שתי תגרניות מתקוטטות ביניהם, צועקות ומקללות, כועסות ומבוזות אחת

א. אדם שעניו פקחות ואזניו כרויות, מכל דבר שמתרחש עליו ובכל דבר שהוא רואה הוא יכול ללמוד לקח ומוסר. חכמי ישראל היו לומדים מכל דבר, ואפילו משיחה של גוי היו יכולים להוציא יסודות לעבודת ה'. שמעתי מאחד מרבותי מעשה, שפעם הלך צדיק אחד ברוסיה, ושמע שני גוים מדברים ביניהם, ואחר מהם אמר לחבירו 'תרים את ההא', 'הא' בפולנית זה שחת וקש, ואותו אחד אמר לחבר שלו 'תרים את ההא', את הקש מהקרע. אותו צדיק ששמע את זה, מיד פירש שיש כאן רמיזה משמים, מה הכוונה 'תרים את ההא', איזה ה"א" - הוי"ה ב"ה. כי התפקיד שלנו להרים את השכינה ולאוקמי שכינתא מעפרא.

וכך בכל מאורע ובכל דבר אדם יכול ללמוד מזה. אדם שמזדמן לו להיות בשוק, יכול הרבה ללמוד שם. סיפרו על רבינו החפץ חיים זצ"ל שפעם הוא עבר בשוק וראה בדרכו תגרנית אחת שמוכרת בייגלך. היא עומדת עם הסל וצועקת 'בייגלך' 'בייגלך', ומחכה שיבואו קונים לקנות. אחרי כמה שעות עבר שם שוב, והוא רואה איך שהיא עדיין עומדת וצועקת על מרכולתה. נגש אליה החפץ חיים ושאל אותה, אני רואה שאת כבר כמה שעות עומדת וצועקת על הבייגלך, מה יהיה הסוף? עד מתי תצעקי כך? את לא רואה שהצעקות שלך לא עוזרות?! אמרה לו התגרנית, אתה חושב שהם לא עוזרות, אבל אני כבר בעלת נסיון בשוק.. בכל יום אני עומדת כאן וצועקת, ובגלל הצעקות בא אדם אחד וקונה עכשיו, ואחרי זמן מה בא עוד אחד וקונה, עד שבסוף היום אני גומרת למכור כל מה שיש לי בסל. כי כשצועקים - שומעים.

את השניה באופן נורא. פתאום, הגיע אחד לאחת מאלו ושאל אותה, תגידי לי, כמה עולה קילו תפוחים?! - מיד היא התחילה לחייך לו.. היא שאלה אותו בלבביות ובחיוך 'כמה אתה רוצה', ושירתה אותו בשמחה. לפני כמה רגעים היא היתה כמו מכשפה, ועכשיו היא כולה נופת צופים...

זה נכון לא רק לגבי שתי תגרניות בשוק. כל אחד יכול לראות את זה בתוך ביתו. לפעמים אדם קוצץ על אנשי ביתו, מאיזו סיבה שתהיה. בגלל איזה דבר שטוטי וקטנוני הוא מתרגז ומתכעס, צועק על כולם ומשרה אימה על אנשי ביתו. לפתע נדמה לו שהוא שומע מישוהו שעולה במדרגות, ומיד הוא משתתק ונרגע. ואם באמת מישוהו מגיע ודופק בדלת, הוא פותח את הדלת בחיוך, כשכולו דואג שמא אותו אחד שמע אותו צועק... איך יתכן שברגע אחד הוא השתנה מקצה לקצה? - אלא שאלו הם כוחות הנפש שיש באדם.

גם אצל פרעה זה כך. מצד אחד יש בו את הכרת הטוב, אבל כאשר לא יכל לעמוד זמן רב בלי הכסא, חזר למלכותו ונהיה רשע עד הקצה האחרון, ירד עד הדיוטא התחתונה ורחץ בדמם של תינוקות ישראל.

בכל אחד טמונים כוחות עצומים

אלו הם כוחות הנפש השלייים, אבל, מוסיף האור יהל, כך זה גם להיפך. אם אדם חלילה נמצא בדיוטא התחתונה, כאשר את כל ימי חייו הוא בזבו להבל וריק אשר 'לא יועיל ולא יציל', כלשון הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד), ויום אחד הוא מתעורר ותופס את עצמו וחושב 'מה עשיתי בכל ימי חלדי', 'מה יש לי ביד'. וזהו המוסר השכל היותר גדול שיכול להיות, ופעם שמעתי על גדול בתורה אחד שהיה גאון מופלג וכבר בגיל שלוש היה מדבר בדברי תורה, שמצאו פנקס מימי ילדותו ובו כתב כך: 'בן חמש שנים אנכי היום ומה פעלתי בימי חלדי'.

אותו אדם תופס את עצמו ורוצה לצחצח ולנקות את עצמו מכל הקלקולים, ולפתוח דף חדש. אך מיד היצר הרע ממציא לו מחשבה נוספת: 'איך תוכל להשתנות? הרי כבר נטבע בך הטבע הרע, ואיך פתאום עכשיו תצליח להתהפך מקצה לקצה? חבל לך על הטרחה והיגיעה, כי ממילא לא תוכל לעמוד בזה'. והאדם שומע את זה ומשתכנע, שוקע שוב בהבליו ונופל בתרדמת המוות רחמנא ליצלן.

אמר החפץ חיים, כמה מוסר השכל יש לנו ללמוד מזה. אדם לפעמים חושב שהוא מדבר לאחרים ומנסה להשפיע עליהם, ושום דבר לא חודר אליהם והוא טורח לריק. אבל זה לא נכון. כשצועקים - שומעים! אין דיבור שהולך לבטלה, וכל יגיעה שאתה יגע, אתה לא יכול לדעת ואין לך את היכולת לשער כמה זה ישפיע בסופו של דבר.

אומר האור יהל: על האדם לדעת שזו היא טעות מוחלטת. אם אנחנו רואים את כוחות הנפש של פרעה, איך מאחד כזה אשר הכיר טובה לישראל והיה מוכן לרדת ממלכותו ולהכניס עצמו בסכנה להתהפך פתאום ונהיה רשע ורודף לכלל ישראל במשך מאתיים ועשר שנים בעינויים קשים ומרים, כך זה גם להיפך, ואף קל וחומר הוא שהרי מדה טובה מרובה ממדת פורענות פי חמש מאות, ואמרו בגמרא (שבת קד.) על ה'בא להטמא פותחין לו', כלומר, יש לו פתח פתוח ואם הוא רוצה הוא יכול לצאת ולבחור ברע, אבל ה'בא להטהר - מסייעין בידו'. הקב"ה שולח לו עזרה ממרום, ובריטב"א כתוב (בחידישו ליומא לט): שהקב"ה שולח לו מלאכים שיעזרו לו, ורבינו האריז"ל אמר ששולחים לו נשמות של צדיקים שיתעברו בו ויסייעו אותו (עיין ספר חרדים פרק ע'), ושני הפירושים אמת.

לכן אסור לו לאדם ליפול ברוחו ולומר 'מה אני ומה כוחי', כי באדם טמונים כוחות עצומים והוא יכול להתהפך מקצה לקצה, ובוודאי מן הצד הרע אל הצד הטוב. **מכאן ימצא**, כותב האור יהל, סתירת בנינים של טענת המון בני אדם אשר אפילו בעת יחשבו בריצונות על דרכם ומעלליהם מוציאים אנחה מלכם ואומרים 'מה אוכל לעשות', אבל לא ידעו ולא יבינו כי שקר מענה זה, ומה הסיבה האמיתית שהם לא משתנים ופותחים דף חדש? - העצלות. כבודת לבם גרם כי רצונם להשאיר ישן לא יניעו אבר, אבל לו חכמו ישכילו זאת כי ביכלתם להסיר מעליהם כבלי המידות, והמתרת התורה לפניהם להמלט על נפשם אם רק יפעילו את צו לבם המתעורר בזירו מיד ולדורות, עד כאן לשונו הטהורה.

יש ליסוד הזה הרבה ראיות, ובפרט כאשר אנחנו רואים את זה בחוש לנגד עינינו בדור הזה. אנו רואים איך אנשים שהיו רחוקים מאוד מתורה ומצוות והיו שקועים בכל הבלי העולם הזה, מכל מקום כאשר שמו על לבם את הצו הזה שהרגישו בעצמם שזו לא התכלית, והם לא ייאשו את עצמם ואמרו 'איך נוכל' וכיוצא בזה אלא בטחו בה' שעם הזמן יכנסו לאט לאט לעולם של תורה ומצוות, אכן זכו וקנו בעצמם קניני תורה ועבודה. וכל אחד מכיר מקרוביו וידידיו אנשים כאלו, וזו ההוכחה לכך שאדם שיש בו את הרצון והוא גובר על כבודת הלב והעצלות, יכול להתהפך מקצה לקצה ולהכנס בקניני תורה ועבודה ולהפוך לעובד ה' אמיתי.

זהו המוסר השכל שיש לנו כאן ללמוד מפרעה. אסור לאדם לומר על עצמו 'מה אני יכול לעשות, זה הטבע שלי ואני אבוד'. כל אלו הם דברים בטלים, וזה תירוץ שקרי שהיצר מכניס לאדם והאדם מקבל את זה כי הוא משוחזר, לפי שנח לו בעצלות ואין לו רצון לטרוח ולהתייגע. אבל טעות היא זו, ואם אדם באמת יקבל על עצמו להשתנות - ילך בטח וה' יהיה בעזרו ויסייע בעדו.

כל זמן שישראל היו נכבדים בעיניהם - לא היו בני שעבוד

נראה לעיין בעוד הערה בפרשה. תחילת השעבוד של ישראל בארץ מצרים היה כאשר נפטר

יעקב לבית עולמו, 'ביון שנפטר יעקב נסתתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד', כלשון רבותינו. ולאחר מכן כאשר 'וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא', אז 'ויקם מלך חדש' ואז התחיל תוקף השעבוד על ישראל.

האור החיים הקדוש, כותב כאן יסוד גדול שיכול הרבה לעודד ולחזק אותנו. אנחנו רואים, שכל זמן שאחד מהשבטים הקדושים היה חי, היו המצרים מכבדים את ישראל. רק כשאחרון השבטים נפטר, לוי, ולא רק הוא אלא 'כל הדור ההוא', רק כשכל הדור ההוא הסתלק, 'ויקם מלך חדש על מצרים'.

והנה, זאת אנחנו צריכים לדעת, שהשנאה של המצרים לישראל היתה מאז ומעולם, גם כאשר יוסף והאחים היו בחיי חיותם, שכן 'הלכה עשיו שונא ליעקב' (ספרי בעלותך ט, י. והובא ברש"י בראשית לג, ד). גם כאשר המצרי מקבל טובה מיד ישראל, עדיין הוא שונא אותו בלבו ומחכה מתי יוכל לפרוע בו. ועם כל זה, כאשר יוסף היה חי, כאשר אחד מהשבטים חי, או אחד מהדור ההוא היה חי - עוד לא שעבדו המצרים את ישראל.

הירידה של המצרים היתה ירידה הדרגתית. כשמת יוסף, ירדו ישראל מהגדולה שלהם, שכן כל זמן שהיה יוסף חי הם היו נחשבים יותר גדולים וחשובים מהמצרים, ושנפטר יוסף נעשו הם והמצרים שווים. במיתת האחים נגרמה להם ירידה נוספת, ונעשו ישראל פחותים מהמצרים בעיניהם, והתחילו להוציא לחוץ את השנאה שהיתה להם בלב על ישראל, ועם שעדיין לא שעבדו את ישראל, הראו להם שהם בזויים בעיניהם. אבל כשמת כל הדור ההוא, אז התחילו לשעבד בהם, 'ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף'.

ולכאורה צריך לבאר, מדוע באמת בזמן שהיו האחים חיים עדיין, או על כל פנים אחרי שכבר נפטרו, מכל מקום כל זמן שהיה אחד מאנשי הדור ההוא חי, לא שעבדו בהם המצרים. מדוע?!

מבאר האור החיים הקדוש, כי אכן המצרים עם כל המדות המגוננות שלהם וכל השנאה היוקדת שהיתה להם על ישראל, לא יכלו לשעבד אנשים מעולים ונכבדים מהם. כאשר הם ראו את עם ישראל שהוא עם סגולה, הם ראו בדרכם של יעקב ובניו שהם הולכים בדרך ה' והם העם הנבחר, לא יכלו לגעת בהם. וגם מצד ישראל זה היה כך - כי כל זמן שישאל היו חשובים ונכבדים בעיני עצמם, לא יכלו המצרים לשעבד אותם.

אך כשכל הנכבדים של בני ישראל, כאשר נפטרו יעקב ובניו, וגם אנשי הדור ההוא שהכירו את גדולת בני יעקב וראו בארץ כנען את כל הניסים והמופתים שעשה ה' ליעקב - מתו, ועכשיו נותר רק הדור החדש שמאז ומתמיד גר רק בארץ מצרים, ערוות הארץ, הושפלו ממעלתם וירדו ממדרגתם בעיני עצמם, ולכן יכלו המצרים לשעבד אותם.

זה יסוד גדול בשבילנו. כתוב בספרי שערי העבודה המיוחדת לרבינו יונה ז"ל (אות א'), שזה

קנין גדול בקניני העבודה, שהאדם יהיה יודע ערך עצמו וכיר מעלתו ונכבד בעיני עצמו. אין הכוונה חלילה שהאדם יהיה גאוותן ויהיר, שהרי 'תועבת ה' כל גבה לב' (משלי טז, ה), אך על האדם לדעת שהוא בר מעלה, הוא בן מלך, והוא אינו אדם מזולזל מן השוק. וכשאדם רואה את עצמו כך - ההנהגה של אחרים כלפיו גם היא משתנה.

אדם שהולך בדרך ולפתע תוקף אותו בולמוס של רעב, מה עושה?! אם הוא קל בעיניו והוא מרגיש את עצמו כאפס מאופס ואין לו שום חשיבות עצמית בעיניו, הוא יכול לעצור ליד איזה חנות, לקנות מנת אוכל, ולאכול אותה ברחוב כמו כלב, וכמו שאמרו רבותינו (קדושין מ:): על האוכל בשוק שדומה לכלב. וזו אינה מליצה לבד, אלא יש בזה נפקא מינה לדינא, שכל האוכל בשוק פסול לעדות³. אולם לעומת זה אדם שהוא בר מעלה, לעולם לא יאכל ברחוב. גם אם הוא ירעב מאד מאד, הוא יחכה עד שיבוא בבית ורק אז יאכל. לא מצד גסות הרוח חלילה, אלא מפני שהוא מכיר את ערך עצמו ויודע שזה לא מתאים לאחד כמוהו לאכול בשוק.

זה מה שהיה אצל ישראל. ברגע שירדו בערכם והושפלו מחשיבותם בעיני עצמם, נעשו בני שעבוד. והנפקא מינה בזה הוא גם לגבנו, לגבי היצר הרע. פרעה הרשע הוא הסמל של היצר הרע (כ"ל), והדרכים שבהם היצר הרע נלחם באדם הם אותם הדרכים בהם פרעה הרע לישראל. בהתחלה כשמגיע היצר הרע ומפיל את האדם הוא מפיל אותו בתחומים של היתר, ולאחר מכן הוא מפיל אותו בכל דבר חטא ועוון שיבוא לידו. ומה היא העצה לאדם להנצל מידו של היצר הרע? - הוא חייב להתעלות מחדש. אם תהיה הרגשת נכבדות באדם, אזי הוא ירגיש שכמו שלא מתאים לו לאכול בשוק, כך גם לא מתאים לו בהיותו בן מלך - לעשות את החטאים האלו שהיצר מנסה להפיל אותם בהם.

ב. שמעתי מרבתי מעשה על הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל, שפעם עמד בחלון וראה יהודי שהולך ברחוב ואוכל. התבונן רבי שלמה קלוגר וראה שהוא אינו מכיר אותו, וכנראה הוא לא מאנשי העיר. קרא לו ושאל אותו, אני רואה שאתה לא מבני העיר, מאיזה מקום אתה?! אמר לו היהודי, אני מעיר פלונית.

אמר לו רבי שלמה קלוגר, יש לי ממש בקשה. אני צריך למסור מכתב לרב של העיר שלך. האם תוכל לקחת את המכתב ולהעביר אותו לרב?! אותו יהודי שמח שמחה גדולה, 'בוודאי, זכות היא לי לעשות את זה בשביל הרב'. מה כתב רבי שלמה קלוגר באותו המכתב? - 'אני החתום מטה, מעיד שראיתי את פלוני זה שמוסר את המכתב שהוא אוכל בשוק ואם כן הוא נפסל לעדות', וחתם את שמו...

הרמב"ם (הלכות עדות פ"א ה"ה) כותב שמי שאוכל בשוק מעיד על עצמו שנפשו נפש פחותה, ולכן הוא פסול לעדות, כי מכיון שהוא בעל נפש פחותה, בשביל קצת כסף שיתנו לו הוא יסכים להעיד

כל מה שיבקשו ממנו.

על האדם להכיר בערך עצמו

יתירה מזו. עיקר אי ההצלחה שיש לנו בקניני תורה ועבודה, היא בגלל הענין הזה. אם אתה נגש לאדם ואומר לו, 'בא ותקדיש את עצמך ללימוד התורה ותעשה תלמיד חכם! וכי אתה לא רוצה לצאת תלמיד חכם וגדול בתורה?!' מה הוא משיב? - 'מי אני ומה אני ומה כוחי', 'דבר כזה לא מתאים לי ולא בנוי לכוחותי. אני לא חושב שבגלגול הזה אני אוכל להתעלות כך.. אולי בפעם הבאה'... ועל ידי התירוצים האלו ומתוך כך הוא מושך ידיו ומתייאש.

מה חסר לאדם הזה כדי להצליח? - חסרה לו התחושה הזו של הנכבדות. חסר לו את ה'וויגבה לבו בדרכי ה'. וכמו שהזכרנו, אין זה ענין הגאווה המאוסה והפסולה חלילה, אלא ההכרה של האדם שהוא יודע ומבין שיש בו נשמה אלקית שחצובה מתחת כסא הכבוד, והיא קדושה יותר מן המלאכים כמו שאמרו במדרש (לחד מאן דאמר, ועיין מסילת ישרים פ"א, ונפש החיים ש"א פ"י), ואדרבה, כל הבריאה כולה תלויה במעשיו וכל הברואים נזונים מכוחו, ולהיפך - כשאדם עושה מעשים רעים הוא מחריב ומקלקל את הכל. ואם כן, איך יתכן שאתה אומר 'מי אני ומה אני?!' - הלא אם היית יודע מי אתה ומה רבים הם הכוחות שהקב"ה נתן בך, היית מיד עוזב את הכל ורץ לפתוח דף חדש ומקדיש את כל כוחותיך לקנות קניני תורה ועבודה.

על האדמו"ר מקאמרנא זצ"ל סיפרו עובדות נפלאות על גודל חסידותו וקדושתו. פעם אחת ישב האדמו"ר לבילי שבת עם החסידים ודיבר דברי תורה על הפרשה, והנה בפניה עמדו כמה יהודים ודיברו בדברים בטלים. הדבר הפריע לאדמו"ר, איך יתכן שבשעה זו שהוא עומד ומדבר דברים עמוקים בכבשונו של עולם, עומדים אלו ומדברים דברי הבל?! עמד האדמו"ר ונתן דפיקה על השולחן וצעק בקול גדול, 'תזהרו ממני! שהרי ממני אפילו המלאכים מפחדים! כשאדם שומע כזה דבר מבהיל, מיד הוא משתתק... אחרי זה לחש האדמו"ר לאחד מאלו שיושבים לידו, 'אכן המלאכים מפחדים ממני - שלא אקלקל אותם'.. מה פירוש הדברים? - כי אכן זו המציאות, אדם במעשיו משפיע על כל הבריאה כולה, ובדיבור אחד שלו הוא יכול להשפיע על הכל לכאן או לכאן. (כמבואר באריכות בספר נפש החיים שער א').

זה היה החסרון של ישראל בארץ מצרים, שנהיו נמוכי קומה בעיניהם כאשר חשבו שמי הם ומה הם, גרים בארץ לא להם, וכל אבותיהם הלכו והסתלקו מהם. ומהרגע הזה שירד הערך של עצמם בעיניהם, יכלו המצרים לשעבד אותם ולפגוע בהם. אם לא היו ישראל יורדים בעיני עצמם - לא היו יכולים המצרים להשתעבד בהם, ולכן באמת לא שעבדו בהם עד שמתו כל אנשי הדור ההוא. רק אז, כשמתו כל אנשי הדור ההוא וירד ערך ישראל בעיני ישראל - אז הם הפכו להיות בני שעבוד.

עלינו לזכור תמיד את היסוד הזה שאנחנו רואים כאן בפרשה. ובפרט בדור הזה שיש רבים שמחרפים ומוציאים דבה על אלו ששומרים תורה ומצוות ומקדישים את כל חייהם לעסק התורה, עלינו להזהר מאוד שלא להיות מושפעים מזה, ואדרבה, להכיר בערך עצמנו ובערך העצום והנורא של עוסקי התורה ויראי ה'. הם אומרים 'מה מועילים אלו שיושבים ולומדים ומה תרומה הם תורמים', אבל אינם יודעים ואינם מבינים כי 'כל העולם לא ניזון אלא בשביל חנינא בני', וכהיום הזה כל מי שיושב באהלה של תורה, כל מי שמקיים תורה ומצוות וכל מי שמחנך את בניו על ברכי התורה - יש לו חלק ונחלה בקיומה של כל הבריאה כולה. על האדם להכיר בכך שהוא בן מלך, וכמו שלא מתאים לבן מלך לאכול ברחוב - לא מתאים לבן מלך לעבור על דתו של מלך, ואדרבה, עליו להתנהג בדרכים נאותות יותר משאר העם.

עד היכן מגיעה הכרת הטוב

בהמשך הפרשה: ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם. ומפרש רש"י: נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהן.

זה הסוד של משה רבינו, ומכאן נובע מה שהפך משה להיות 'רעיא מהימנא' דישראל. ואמרו רבותינו בזהר הקדוש (תיקוני זהר ס"ט), 'אתפשטותא דמשה - בכל דר ודר'. בכל דור ודור יש את ההתפשטות של משה רבינו, כלומר - מי שרוצה ללכת באותו המהלך של משה רבינו ולהתגדל כמשה, הוא אכן יכול ללכת בדרכיו בכל דור ודור. אבל עליו לדעת, מה השורש של משה רבינו? - 'וירא בסבלותם'.

ורש"י מביא את דברי רבותינו: ויגדל משה - אמר רבי יהודה שמינהו פרעה על ביתו. משה רבינו הפך להיות הממונה על ביתו של פרעה, ומשכך, הפך להיות השליט על כל האימפריה של מצרים, כמו שהיה יוסף הצדיק בזמנו. אחד כזה שסמוך על שולחן המלך, צריך לצאת אל העבדים המעונים והעלובים ולדבר אתם בכלל?! בדרך כלל אדם כזה נזהר בגלל המעמד שלו שלא ליצור קשר עם העלובים והפשוטים. אבל משה רבינו - 'וירא בסבלותם', נתן עינו ולבו להיות מיצר עליהם. ואמרו במדרש (שמות רבה פ"א סכ"ח) שהיה משה רבינו הולך ומסייע לישראל במיט ובכל עבודה קשה והיה אומר לו מי יתן מותי תחתך.

אחר כך, כשאמר משה 'אכן נודע הדבר... וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ויברח משה'. משה בורח ומגיע למדין, ושם הוא מגיע לבאר ומסייע לבנות יתרו ומציל אותם מיד הרועים. כשחוזרות בנות יתרו לבית שואל אותם יתרו 'מדוע מיהרתן בוא היום', הלא תמיד אתם מחכות עד שיגמרו כולם לשאוב ואתם מגיעות מאוחר, ולמה זה הגעתם היום מוקדם? 'ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים'. מי הוא האיש המצרי? - פשוטו של מקרא, זה משה רבינו שעזר להם.

אבל במדרש אמרו רבותינו (שמות רבה א, לט), **משל לאדם אחד שנשכו הערוד, ערוד הוא נחש, אבל הנשיכה שלו היא לא כשל נחש רגיל, אלא נשיכה מיוחדת - נשיכה סגולתית.** אחרי שהערוד נושך את האדם, מי שיספיק לרוץ ולבוא למים, לנהר או למעיין, ראשון - הוא המנצח. אם הערוד ישיג את האדם ויגיע למים לפני האדם, ימות האדם, אבל אם האדם ירוץ לנהר ויגיע שם לפני הערוד - ימות הערוד. את האדם הזה נשך הערוד, והיה רץ ליתן את רגליו במים. נתן רגלו לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו. באותה השעה שהכניס את הרגל שלו למים כדי להציל את עצמו, הוא רואה שם תינוק אחד מפרפר במים ועומד לטבוע, מיד הוא הושיט את ידו והציל את התינוק. אמר לו התינוק, **אילולא אתה כבר הייתי מת.** אתה הושעת אותי, שאילו לא היית מגיע לכאן בזמן, הייתי טובע ומת. אמר לו, **לא אני הצלתיך אלא הערוד שנשכני הוא הצילך.** אם אתה רוצה לשלוח פרחים למי שהציל אותך, תשלח אותם לערוד - לא לי.

זהו המשל. ומה הנמשל? - **כך אמרו בנות יתרו למשה, ישר כחך שהצללתנו מן הרועים. אמר להם משה, אותו מצרי שהרגתי הוא שהציל אתכם.** אלמלא אותו מצרי שהרגתי, הייתי נשאר במצרים, ורק בגלל שהרגתי אותו והלשינו עלי למלכות הוכרחתי לברוח ולהגיע לכאן. אז מי הציל אתכם? - המצרי המנוח ההוא, ולא אני... לכך אמרו לאביהן 'איש מצרי הצילנו', זהו אותו מצרי שהרג משה.

עד כאן דברי המדרש. ומכאן, כותב רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בשיחות מוסר המסולאות מפז שלו, למדנו את גדר חיוב הכרת הטוב. אנחנו רואים במדרש איך שהתינוק היה צריך להכיר טובה לערוד שנשך את האדם וגרם לו לרוץ לנהר ועל ידי כך ניצול, ובנות יתרו היו חייבות להכיר טובה לאותו מצרי רשע שנהרג ועל ידי כך הגיע אליהם משה. כאן אנחנו למדים, שמי שקיבל טובה והנאה ממישהו אחר, גם אם היה זה בעקיפין, וגם אם היה זה שלא בכוונה, עליו להכיר לו טובה. שהרי אותו ערוד לא התכוון להציל את התינוק הטובע בנהר, ואותו מצרי שנהרג על ידי משה לא התכוון להציל את בנות יתרו, אך למרות כל זאת היות ובעקיפין נגרר והתגלגל לך הטבה על ידי פעולתו - אתה מחוייב להכיר לו טובה.

וישנם שאפילו במי שגמל להם טובה בצורה ישירה, הרי זה ספק אם יכירו ויחזירו לו טובה... על אחת כמה וכמה בדבר כזה, שאנחנו אומרים 'הרי הוא בכלל לא התכוון לעשות לנו טובה, ולמה נכיר לו טובה?!' אך כאן אנחנו רואים לא כך.

בפרשת וישב ראינו איך שיעקב אבינו שולח את יוסף ומבקש ממנו שילך אל אחיו ויראה בשלומם. וכך אומר הכתוב (בראשית לו, יד): **ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר.**

הפסוק הזה צריך ביאור. ראשית, איך אפשר להשוות את 'שלום אחיך', עם 'שלום הצאן'?

וכי דברים שווים הם?! ועוד, וכי מה אכפת לנו משלום הצאן, ומה הענין לחקור אחרי העיזים!?

אלא, אמרו רבותינו במדרש (בראשית רבה פפ"ד סי"ג), **אי אתה רשאי שלא להיות מבקש טובה ממני שאתה נהנה ממנו**. אתה צריך להיות דורש בשלומם של הצאן! ללכת ולשאול, מה שלומך אדוני העיז?!.. זהו החיוב של הכרת הטוב. אתה חולב את העיז, אתה נהנה מהצמר של הכבשים, ואתה לא יכול לבעוט בטובה שאתה מקבל מהבריאה, לקבל ממנה טובה ולא להכיר על זה טובה.

ואם בעיזים ותישים כך, אדם שנוצר בצלם אלוקים על אחת כמה וכמה. וקל וחומר ביהודי, שחיבה יתירה נודעת לישראל, כמה גדולה החובה להכיר לו טובה, ואפילו אם לא התכוון לעשות לך טובה אלא שעל ידו הסתובבה לך טובה, כמה גדולה עליך החובה להכיר לו טובה. היום התירוץ המקובל לאלו שלא רוצים להכיר טובה לחבריהם: 'נכון שקבלתי ממנו איזו הנאה, אבל הוא עשה אותה לטובת האינטרסים שלו ולא בשבילי', כל זה הכל הבלים, הערוד והמצרי לא התכוונו לעשות טובה, ואדרבה, התכוונו לרעה, אבל כיון שסוף סוף התגלגלו ובאו טובות על ידם - חייבים להכיר להם טובה על כך.

עוד אנחנו רואים את ענין הכרת הטוב, במה שאמר הפסוק **וילך משה וישב אל יתר חותנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים**. ואמרו במדרש (שמות רבה ד, ב), אמר לו הקב"ה, **עתה לכה ואשלחך אל פרעה, מאתים ועשר שנים של צער, רדיפות ושעבוד, מספיקות להם לישראל. עוזב עכשיו את מדין, ולך אל מצרים לגאול את ישראל. אמר לו רבון העולמים איני יכול. אני לא יכול לקיים את הציווי הזה. מדוע? הלא כלל ישראל מתענים וסובלים! איך לא תרוץ מיד לגאול אותם? - מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ומי שהוא פותח פתח לחבירו - נפשו חייב לו.**

הבה ונתבונן. כשיתרו פתח את פתח ביתו למשה רבינו, מה היו החשבונות שלו? למה באמת הוא הכניס את משה אל ביתו?! הפסוק אומר **ו'יאמר יתרו אל בנותיו ואי', היכן הוא האיש שעזר לכם, למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם'**, ודרשו רבותינו, שחשב יתרו, אולי ישא אחת מבנותי. ליתרו היה קשה עם השאת בנותיו, לפי שהיה הכומר הראשי, ומכיון שעזב ובעט בכל האלילים כעסו עליו אנשי מדין ולא רצו להנשא עם בנותיו. לכן אמר יתרו, שמא האיש הזה שפגשתם, שהוא לא מאנשי המקום, יסכים לישא אחת מכם? וכך באמת היה לבסוף כשנשא משה את צפורה. ואם כן לכאורה כל מה שיתרו פתח את ביתו היה לתועלת האישי שלו, וכנגד זה עומדים ישראל בסבל נורא ואיום ומתענים ומצטערים, והקב"ה אומר לו עכשיו משה משה הגיע זמן גאולתן של ישראל! אבל משה רבינו אומר לו 'איני יכול', כי החובה המוסרית המוטלת עלי, היא הכרת הטוב. רק אחרי שנטל רשות מיתרו

והוא הסכים לו לילך - פנה והלך לארץ מצרים לגאול את ישראל. ומוסיף רבי חיים שמואלביץ, וצריכים אנו לפרש כי ידע משה רבינו דעת עליון הקב"ה ששולחו גם כן על דעת שיטול רשות מחותנו.

עוד אמרו רבותינו במדרש שם, וכן אתה מוצא באלהיו הנביא זכור לטוב בשעה שהלך אצל הצרפית האלמנה, כשרצו להרוג את אליהו הנביא ברח אליהו אצל האשה הצרפית, והיא הביאה לו לאכול. אחר כך מת הבן שלה, ועמד אליהו והתחנן עליה לפני ה' יתברך, וכמו שכתוב בפסוק (מ"א יז, כ) 'הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעותה להמית את בנה', וזהו דיבור קשה, שאומר אליהו כלפי הקב"ה 'הרעותה להמית את בנה'. וכתוב (שם יז כב) 'וישמע ה' בקול אליהו ותשוב נפש הילד'. אחרי התחינה הזו של אליהו, עשה הקב"ה תחת המתים והחיה את הבן של האשה הצרפית.

ואמרו במדרש, ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו להבירו חייב בכבודו יותר מאביו ואמו. והראיה היא מאליהו הנביא, שלא כתוב בשום מקום שהלך להחיות את אבא או אמא שלו, אבל את הבן של האשה הצרפית הוא החיה. מדוע? - שמסר נפשו על אכסניא שלו.

ואף על פי שבודאי היה רוצה אליהו להחיות את אבותיו, אומר רבי חיים שמואלביץ, לא היתה לו את ההרגשה הזו של 'את נפשו חייב לו', כמו שהיתה לו הרגשה זו כאשר האשה הצרפית הכניסה אותו אל ביתה ופתחה להם את הפתח, ולכן לא היה בכוחו לעשות כן.

אלו דברים נוראים. כאן אנחנו רואים עד היכן אדם מחוייב בהכרת הטוב. ועלינו להתבונן בזה, ולהיות מכירים טובה לכל אחד שעשה עמנו טובה, בלי לחשב מחשבות אם הוא כן התכוון להיטיב לנו או לא התכוון, ואם הוא עשה לנו את זה בצורה ישירה או בעקיפין, וכיוצא בזה.

וכמו שפתחנו וראינו, יש בכוחות הנפש של האדם ניגודים שונים ומשונים. יש אחד שקיבל טובה מחבירו ועכשיו הוא מרגיש מחוייב אליו, אבל הוא לא רוצה להחזיר לחבירו טובה ולכן הוא מחזיר לו דווקא רעות כנגד זה. בכך הוא רוצה להפקיע מעצמו את החובה ואת הרגשת החובה להחזיר טובה לחבר שלו. וזו הסיבה למה שאנחנו רואים הרבה פעמים איך אדם שמקבל טובה מחבירו, הולך ומחזיר לו רעה תחת טובה. וזה לכאורה פלא גדול, לא די במה שהוא לא מחזיר לו טובה תמורת טובה, אלא הוא הולך וגומל לו רעה תחת טובה?! - אבל זהו ההסבר. כוחות הנפש של האדם רבים הם ומשונים, ואם אדם לא עובד על עצמו ומתקן ומשפר את מידותיו, הוא יכול להגיע לדיוטא התחתונה, כמו שראינו בתחילת הדברים אצל פרעה הרשע.

גם אם אדם מבקש מחבירו איזה דבר ולא מקבל ממנו את כל מבוקשו, מכל מקום על מה שקיבל עליו להכיר טובה. מספרים על רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, שפעם אחת הלך בשוק בעיר העתיקה. עבר שם ערבי אחד צורר יהודים, וכיון שראה את רבם של בני ירושלים מתהלך על ידו, נטל לידיו תפוז וזרק על ראשו של רבי יוסף חיים זוננפלד. פנה אליו רבי יוסף חיים זוננפלד באידיש ואמר לו 'תודה רבה'. אותו ערבי לא הבין יידיש, והלך לחקור ולדרוש מה אמר לו הרב. שמא קילל אותו... אמרו לו, הוא אמר לך תודה רבה.. רץ הערבי אל רבי יוסף חיים זוננפלד ואמר לו, כבוד הרב, אני זרקתי עליך תפוז, ואתה אומר לי על זה תודה רבה? למה מגיעה לי התודה הזו? - אמר לו רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, אמרתי לך תודה רבה על שזרקת עלי תפוז, ולא זרקת עלי אבן... עם התפוז אני עוד יכול להסתדר, אבל מה הייתי עושה אם זו היתה אבן?... כך היא מדתם של צדיקים, שעל כל דבר אומרים תודה ומכירים טובה...

מי שכופר בטובתו של חבירו, יכול להתגלגל מזה עד שיהיה בסופו של דבר כופר בטובתו של ה' יתברך. ולהיפך - כל כמה שאדם יודע לייקר יותר את הזולת ולהכיר לו יותר טובה, זה יביא אותו גם להכרה ולכיבוד של ה' יתברך, וה' יהיה בעזרנו.

חידו"ת פרשת שמות

א. בענין ואלה שמות בני ישראל הנאים מצרימה

שמות (א' א): "ואלה שמות בני ישראל הנאים מצרימה, את יעקב איש וביתו באו".

ראיתי לרבינו הגדול ז"ל בספר הלבוש או"ח (סימן רפ"ה סעיף א') שכה כתב: "חייבו חז"ל על כל אדם שישלים הפרשה בכל שבוע עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום כדי שיהיה בקי בתורה, וסימנך ואלה שמות בני ישראל, ראשי תיבות וחייב אדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, וזה חייבים כל בני ישראל, וכל העושה כן מאריכין לו ימיו ושנותיו", ורמז זה הובא גם בפרי מגדים שם (משבצות זהב אות א').

ושאלני חכם אחד הי"ו שהרי יש להבין מה הענין שבפסוק זה ואלה שמות בני ישראל וגו' דייקא, נרמז ענין שנים מקרא ואחד תרגום, הלא דבר הוא.

ובס"ד אמרתי לו תוך כדי דיבור שיש כאן רמז לענין גדול, והוא שבפרשת שמות מתחילים ימי השובבי"ם שהם ניתנו לתיקון לחטאי האדם ובפרט חטאת נעורים, עיין בספר השל"ה הקדוש, ולגאון חיד"א ביוסף לחק על החק לישראל (פרשיות השובבי"ם), ובארוכה לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספר תוכחת חיים (פרשת שמות), ובספרו מועד לכל חי (סימן כ"ח) ורבות האריכו בזה בספרים הקדושים כנודע, ועיין בספר שארית ישראל לאדמו"ר הגה"צ רבי ישראל דב בר זצ"ל מוועילדניק, ולאדמו"ר הגה"צ המגיד מטריסק זצ"ל בספרו מגן אברהם ועוד.

והנה זכורני שמובא בספרים שכה מצות שנים מקרא ואחד תרגום לתקן חטא ועון זה [והודעני חכם אחד עצום ורב שליט"א שכך כתוב גם בספר ליקוטי עצות], ואם כן נכון הדבר שבתבות אלו "ואלה שמות בני ישראל" הפותחים פרשיות השובבי"ם נרמזה מצות שנים מקרא ואחד תרגום שהיא תיקון העון הזה ודוק.

וזה שסיים רבינו הלבוש ז"ל שכל הקורא שנים מקרא אחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו והם דברי רז"ל במסכת ברכות ח' רע"ב), כי הנכשל בעון זה חייב מיתה כדרשתם בנדה (י"ג ב') ובמסכת כלה פרק א'), ומקצרים לו ימיו ושנותיו ומת צעיר רח"ל כמבואר במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק י"ח) עש"ב, ועיין בספר תוכחת חיים פרשת (שמות דף כ"ה), ולכן ער ואונן מתו בני שמונה שנים ע"ש, אבל מצות שנים מקרא ואחד תרגום שהיא תקון לעון זה, לכך הזהיר וזרז לקיים מצוה זו יאריך ימים ויזכה לשנות חיים ודוק.

ואחר כך מצאתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו חומת אנך שמות (פרק א' אות ב') שכה כתב: "רבינו אפרים ז"ל בפירושו כתב יד כתב ואלה שמות ראשי תיבות וחייב אדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום עכ"ד. וצריך להבין מאי שיאטיה דרמז זה כאן.

ונראה דנודע דגלות מצרים היה לברר ניצוצות הקדושה אשר שם במצרים ערות הארץ בכח שעבודם בחמר ובלבנים וכו', וסוד קריאת הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום הוא לברר

מנוגה דחציה בחול וחציה בקדש, ועל ידי קריאת הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום אנחנו מכניסים מחציה שבחול אל הקדש כי תרגום גימטריא תרדמה סוד נגה ולחברה עם המקרא כל פסוק ופסוק שיהא נכלל בקדושה כמו שהאריך רבינו האר"י זצ"ל, ואם כן יכון מאד כאן בשעבוד מצרים שהוצרכו לכל תוקף השיעבוד לברר ניצוצות הקדושה, ומעין דוגמא חיובא רמיא על כל אדם מישראל לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחת תרגום, כדי לברר מנגה ולכלול בקדושה. וכתב את יעקב איש סופי תיבות שבת בסוד והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וזהו שאמר הבאים "מצרימה" גימטריא שכינה דהבירורים יבואו לשכינה" ודברי קדשו של הגאון חיד"א ז"ל הם מאירים ומתמימים ותשלום למה שכתבתי בעניי בס"ד ודוק היטב.

ב. בענין סך הפעמים שזכר משה רבינו בתורה

שמות (ב' י'): "ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה, ויהי לה לבן, ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו".

הנה כאן הוא המקום הראשון שזכר **משה רבינו** ע"ה בתורה דיליה, היא תורת משה איש האלהים אשר קבל מפי הגבורה נותן התורה ב"ה.

וראיתי בספר ילקוט אברהם ליפשיץ ח"ב (סימן קכ"א דקע"ד ע"א) שכה כתב: "ראיתי הרבה פעמים שאדמו"ר הגאון הקדוש שליט"א [בעל מנחת אלעזר ממונקאטש] יושב ומונה איזה דבר בתורה הקדושה, ושאלתיו במטו מיניה שיאמר לי מה הוא מונה בתורה הקדושה. ואמר לי שהוא מונה כמה שמות הויה ית"ש יש בכל התורה הקדושה. שיש לו בזה נפקא מינה להרבה דברים, ואחר כך באיזה זמן שאלתי אותו אם כבר גמר לספור, ואמר לי שמנינם אלף תת"כ" עיין שם. [ועיין מה שביארנו בענין זה דסך שם הויה ב"ה הנזכרים בתורה הקדושה בחיבורי הנכחי לעיל (סימן ד)].

והמשיך וכתב בספר ילקוט אברהם: "וסיפרתי לו שאמר לי עטרת ראשי מר אבי זצ"ל [הוא הרה"ג המפורסם רבי שבתאי איש ליפשיץ ז"ל מח"ס רבים] כי הוא מנה כמה פעמים נזכר בתורה שמו של **משה רבינו** ע"ה ועלה המנין למספר תרי"ב, אחד חסר ממנין תרי"ג, והטעם כי אמר משה מחני נא מספרך, על כן חסר אחד מנין תרי"ג, ואמר לי רבינו [המנחת אליעזר] כי תיבות משה רבינו בגימטריא תרי"ג", ועיין שם מה שהוסיפו פרפראות לחכמה בענין זה.

אבל לפי בדיקת מחשב יצא שמשם רבינו נזכר בתורה סך תרמ"ז פעמים (עם אותיות בכל"ם), ומשה גרידא (בלא שום תוספת) נזכר בתורה תרי"ד פעמים, ולא תרי"ב כמו שהביא בספר הנ"ל, וצ"ע.

ובס"ד אכתוב קצת רמזים בענין, משה טוב, ואהרן אחיו, עולה בגימטריא תרמ"ז. תרי"ד בגימטריא משה רבינו עם הכולל, וכן בגימטריא משה אהרן אחד, וכן המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וכן בגימטריא חכמה בינה דעת, וכן בגימטריא תמים דעים, וכן בגימטריא ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, והבן היטב.

ומצאתי עכשיו אחד מקמאי ראשונים כמלאכים ז"ל, תלמיד חבר דמהר"ם מרוטנבורג ז"ל, מר ניהו רבינו חיים פלטיאל ז"ל בסוף ספרו על התורה (ס"פ וזאת הברכה דף תרכ"ט) שכה

כתב: "תקצ"ב משה יש בחומש, וכן תקצ"ב ישראל, כי נתן להם ששה סדרים, ובהם ס"ג מסכתות, ובהם תקכ"ג פרקים, צרף ו' ס"ג ותקכ"ג, יעלה תקצ"ב, וזהו גימטריא מן כל ישראל" ע"כ. ולהאמור שמה נזכר בתורה תרי"ד או תרמ"ז פעמים, כנ"ל, דברי רבינו חיים פלטיאל ז"ל טעונים ביאור רב וצ"ע, וישא ברכה מאת ה' המסביר לי דברי קדשו ז"ל.

ג. בענין מחילת בית דין למי שעתיד לצאת ממנו זרע בשר

תשמ"ב.

שמות (ב' י"ב): "ויפן כה וכה, וירא כי אין איש ויך את המצרי, ויטמנהו בחול" וגו'. ופירש רש"י ז"ל: "וירא כי אין איש, שאין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר". [ומקור הדברים במדרש כדלקמיה].

ובתרגום המיוחס ליונתן שם תרגם: "ואיסתכל משה בחכמת דעתיה, ואתבונן בכל דר ודר, והא לא קאים מן ההוא מצראי גבר גיור, ולא דעביד תתובא מן בני בנוי, עד עלמא ומחא ית מצראי וטמריה בחלא".

ובן בתרגום ירושלמי שם: "ואסתכל משה ברוח קודשא בתרין עולמיא, והא לית גיורא עתיד למיקום מההוא מצריא, וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא".

ובמדרש שמות רבה (פ"א סכ"ט): "וירא כי אין איש, כי בן מות הוא, רבי יהודה אומר כי אין איש שיקנא להקב"ה ויהרגנו. רבי נחמיה אומר ראה שאין מי שיזכיר עליו את השם ויהרגנו. ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדות הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות".

וראיתי לגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו בית האוצר (כלל א' ד"ב ע"א) שהביא דברי מהר"ל ז"ל מפראג בספר גור אריה שמות (ב' י"ב) שכתב שהמחוייב מיתת בית דין אפילו אם היו הדיינים רואים ברוח הקודש שיצא ממנו זרע טוב, אין משגיחים בזה והורגים אותו, ואין נפטר, ורק בעובדא דהאיש מצרי שלא היו עדים שהוא בא על אשתו דישראל, וברוח הקודש משה ידע זאת, לכן כיון שחייב המיתה בא לו רק על ידי רוח הקודש, לזה מהני שפיר ראיית רוח הקודש לפוטרו אם היה רואה בו שיצא ממנו זרע כשר וטוב, ועיין שם שהאריך איך נתחייב מיתה על ידי ראיית רוח הקודש. [ועיין בספר מדרש שמואל אבות (פ"ג מ"ח) משם מהרח"ו ז"ל עיין שם].

ולכאורה יש להעיר ולעמוד על עיקר הדבר שנקטו שמי שנתחייב מיתה ורואים ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו זרע כשר וטוב דלא מהני מחילה ונהרג, כי לכאורה מדברות רז"ל בתרגומים מבואר איפכא, וכדבעינן למימר לקמיה.

הנה מצאתי בס"ד בתרגום ראשון למגילת אסתר (ב' ה') שתרגם: "מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני, בר שמעי בר גרא בר קיש, גברא דמן שבט בנימין, הוא שמעי דאקל ית דוד, ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה [דוד], על דאסתכל ברוח נבואה, וחמא דאטמוסי (שעומדים) מרדכי ואסתר למיפק מניה, וכד פסק שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה". [מה]

שכתוב כאן בתרגום ראשון **שיואב** רצה להרוג את שמעי, הוא פלא רב שהרי במקרא בספר שמואל מבואר **שאבישי** הוא שבקש להרוג את שמעי, וכן הוא בתרגום שני דלקמיה, וכבר עמדנו בזה בחיבורי כרם יעקב (סימן י"א אות א') וע"ש].

וכיוצא בזה ראיתי בס"ד בתרגום שני לאסתר (שם): "ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי, אלא שמעי אקיל לדוד מלכא דישראל, ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא, ענה אבישי בר צוריה ואמר לדוד אזיל איסב רישיה דשמעי מיניה, אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה, וכד חמא דוד מלכא פקד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלימלד בר קטול יתיה, ושמעי הוה חייב דיתקטל בדינא כמו דכתיב באורייתא דמשה דינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט, והוא אקיל לדוד מלכא דישראל, ודוד חס עליה דלא למקטול יתיה, דחמא דקיימין מינה תרי צדיקיא [מרדכי ואסתר] ומתפרקין בית ישראל על ידיהון" ע"ש.

ורבינו יוסף גאון ז"ל בספר מנחת חנוך (מצוה רמ"א סוף אות ב') כתב דהא דדוד ששתק לשמע ולא ענשו היה לו טעם ע"ש, והנה כאן גילו לנו רז"ל טעמו של דבר ודוק היטב.

הרי שהיה שמעי חייב מיתה מדין מורד במלכות, ורק דוד חס עליו אז בגלל שראה שעתידין לצאת ממנו מושעים לישראל מרדכי ואסתר וכדין הוראת שעה עשה כן שלא הרגו, ולפי דברי רבינו מהר"ל ז"ל מי התיר לדוד למחול על כבודו, ומה בכך דעתידים לצאת ממנו מרדכי ואסתר, והלא שמעי היה מחוייב מיתה מדין מורד במלכות, ולא מהני מחילה לחייב מיתה בגלל שעתיד לצאת ממנו זרע טוב.

גם מצאתי בס"ד בספר שפתי כהן על התורה דברים (פרשת שופטים דנ"ג סע"ג) שכה כתב: "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתר, ומה צריך ידיעה בזה, הלא אילני סרק ידועים הם, אבל בא לרמוז למי שנתחייב מיתה, שלא ימיתוהו אלא אם כן ידעו בו שאין בו מאכל כלום שלא יצא ממנו תלמיד חכם, ולזה אמרו יהיב ביה עיניו ועשאו גל של עצמות, דהיינו שעיין אם יצא ממנו תלמיד חכם, עיניו שתי עינים, אחת לטובה אם יצא ממנו תלמיד חכם, ואחת לרעה להענישו וכו'". ונראה דקאי על בית דין דמטה שלא יענישו המחוייב מיתה אם רואים הם שיצא ממנו תלמיד חכם ועיין.

וצריך לומר דיש חילוק בין "מלך", לבין "בית דין", כי מלך אינו מחוייב להרוג למורד במלכות אלא רק **רשות** יש למלך להרוג למורדים בו, וכלשון הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים (פ"ג ה"ח): "כל המורד במלך ישראל יש למלך **רשות** להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם **רצה** להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך **רשות** להרגו, כשמעי בן גרא" ע"ש. [ועיין לקמיה בסוף דברינו שהבאנו ראיה מדברות רז"ל לדברי הרמב"ם הללן].

ולפי המבואר לעיל **דרשות** ביד המלך להרוג למורד במלכות ואם רצה להרגו יהרג, אבל אינו חייב להורגו, יש לומר דהיינו טעמא כאשר ראה דוד שיצא ממנו מרדכי מושיען של ישראל לא הרגו, מה שאין כן בית דין שהם חייבים לפסוק הדין ולבצעו ואין דבר זה בידם למחול ועיין

בספר החינוך (מצוה מ"ז, מצוה נ', ומצוה ס"ב) ודוק. [אלא שלפי זה דברי הרב שפתי כהן דלעיל צ"ע, ואולי לא קאי על בית דין וצע"ע].

והאיר השי"ת עיני ומצאתי כן להדיא בדברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות ערכין (פ"א מ"ג) אהא דתנן התם (ו' ב') "הגוסס והיוצא ליהרג לא נידר ולא נערך", פירש הרמב"ם: "היוצא ליהרג, רוצה לומר מיתת בית דין שהוא ענין שאיננו תלוי ברצוננו, אלא שהתורה ממיתה אותו, אבל אם היה יוצא ליהרג במצות המלך מעריך ונערך לדברי הכל, שלפעמים המלך חוזר מדבורו", עכ"ל.

הרי מפורש להדיא כדברינו בס"ד, שחלוק דין הנהרג על ידי מלך, מהנהרג על ידי בית דין, ומטעמא דלעיל דמלך הוא בעל דברים דהמורד בו, ורשות נתנה לו התורה להורגו, אם ירצה יהרגנו ואם ירצה ברשותו לחזור בו ולמחול לו, מה שאין כן בית דין הם אינם בעל דברים דהעבריין שיכולו למחול לו אלא "התורה היא שממיתה אותו", ומה שייך שימחלו לו, ורבינו מהר"ל ז"ל גבי בית דין אמר דבריו, והיינו כדכתיבנא, ותלי"ת.

והנה נודעים דברי הירושלמי ראש השנה (פ"א ה"א ד"ב ע"ב) וירושלמי הוריות (פ"ג ה"ב) שבאותן ששה חדשים שברח דוד מאבשלום לא היה לו תורת מלך, והיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט ולא בשעיר כמלך ע"ש, ומדברי רז"ל בתרגומים הנ"ל הנני מדקדק דסבירא להו דדוד אף באותו זמן שברח מאבשלום תורת מלך היה לו, ולא כסברת רבותינו בירושלמי שבאותו זמן שברח דוד מאבשלום לא היה לו דין מלך, דאי לא תימא הכי מאי קושיא, ומה הוצרכו לחפש טעם מדוע דוד לא הרג אז לשמע, תיפוק ליה שדוד באותה שעה לא היה מלך, ושמע מינה כנ"ל דרז"ל בתרגומים סוברים דלדוד תורת מלך היה גם באותו זמן שברח מאבשלום, ועיין בזה בחיבורי כנסת יעקב (דף קי"ז, ודף רמ"ח) וצרף לכאן.

ולענ"ד גם רז"ל בבבלי מגילה (י"ג רע"א) במה שאמרו ונימקו הטעם שדוד לא הרגו לשמעי ע"ש, אינם סוברים כירושלמי שבאותו הזמן שדוד ברח לא היה לו תורת מלך, ואתי שיטת רז"ל בתרגומים כבבלי, וכבר הארכתי בזה בחיבורי כנסת יעקב (שם ושם), ובארוכה בקונטרס "מורד במלכות" דילן, ועיין עוד בחיבורי הנכחי לקמן (סימן רי"א) וצרף לכאן.

ובעיקר הדבר אם מלך יכול למחול למורד בו שלא להורגו האריכו בזה גאוני בתראי נ"ע למאד, עיין לגאון הנצי"ב ז"ל בבאיורו לספרי (פרשת כי תצא פ"ח ד"ה מולין) הובא בספר דבר העמק (דף ד'), ובארוכה לגאון היע"ר ז"ל בספרו כנסת יחזקאל (מערכת מ' דפ"ו סע"ב), ושדי חמד חלק דברי חכמים (סימן מ"ה), ולגרז"ו לייטר ז"ל בשו"ת בית דוד (סימן כ"ז, וסימן קי"ג) ובספרו שו"ת ציון לנפש חיה (סימן ע"ה, ושם סימן מ"ה אות ס"א, וסימן נ"ו), עיין שם דכל רז לא אניס ליה. ועיין שו"ת כוכבי יצחק ח"ג (קונטרס כבוד מלכים) ואכמ"ל.

ובס"ד יש לי להעיר ולהביא אומר מן החדש במה שלא זכרו הם ז"ל, חדא עיין בדברי רבינו הגדול נשיא נשיאי הלויים מאדירי קמאי רבינו מאיר הלוי אבולעפיה ז"ל בספר יד רמ"ה סנהדרין (מ"ח ב' ד"ה תנו) שכה כתב: "שמעין מהכא דבית דין אינם מצווים לחייב מיתה למי שמועד במלכות, אלא המלך רשאי להורגו" וכו'.

עוד ראיתי בס"ד להרב המאירי ז"ל סנהדרין (מ"ו א') שכתב: "בהנהגת דיני נפשות אין המלכות בדין זה, אלא **רשאי** המלך להרוג בדינין שלו כל מי שהוא ממרה את פיו לאיזה דבר, או מורד בו בשום צד", ועוד שם (מ"ט א'): "כתב: "כבר ביארנו שיש **רשות** למלך להרוג כל המורד בו והעובר על מצותו או כל מי שדינין שלו מסכימים להרוגו אף על פי שאין בדין תורה כן שנאמר כל איש אשר ימרה את פיק" וכו'.

ועוד יש לי להוסיף מדברות רז"ל המובאים בספר "מדרש אגדה" (פרשת נשא): "והיו בנותיו של אשר נשואות למלכים, ואם היה כעס למלכים עליהם [ר"ל על ישראל] היו מתרצים בשביל בנותיהם, לכן נאמר פגיעאל בן עכרן [נשיא שבט אשר], שכל מי שהיה עכור שהוא חייב מיתה למלך, כמו שכתוב יעכרך ה', היתה בתו של אשר מבקשת עליו רחמים לפני המלך ומוחל לו" עכ"ל.

הרי לך מפורש בדברי רז"ל שמועיל שהמלך ימחול למי שחייב לו מיתה, ואולי אף מכאן מקור לדברי הרמב"ם ז"ל דלעיל ודוק היטב.

וראיתי לגאון שר התורה אדמו"ר רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין בספר דברי סופרים (חלק ליקוטי אמרים אות ט"ז ד"ה והוא) שכה כתב: "וגם בענין שמעי היה כן, אף דמורד במלך חייב מיתה על פי דין, והרי קיימא לן מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ואם כן מה השיב דוד הלוא ידעתי וגו', אדרבא היא הנותנת לחייבו ומה בכך דהוא בשמחה ואינו רוצה להורגו הלא אינו רשאי למחול על כבודו". ולהאמור צ"ע וקצאתי.

ושם עוד ראיתי לו שכתב: "אבל באמת דוד ראה שלשלת גדולה של מרדכי יוצא משמע, והרי לוט ניצול בזכות דוד, ואפילו במצרי אמרו ז"ל ויפן כה וכה ראה שאין עתיד לצאת ממנו וכו', ואף על פי שהיה חייב מיתה בדין כמו שאמרו (סנהדרין נ"ח ב'), וכן אמרו בסוטה (מ"ו ב') גבי אלישע לנערים וירא ראה כו'.

ומיהו מי שחייב מיתה בדין, ודאי אין חוששין למה שעתידי לצאת ממנו, ואפילו יאמר נביא אמת שעתידי לצאת ממנו צדיקים גדולים הרבה, אין פוטרם אותו ממימתת בית דין כלל, כי משפטי התורה נמסרו לבני אדם הרואים לעינים ודנים כפי מה שהוא, ואין משגיחין בעתידות (עיין בתוספות יבמות ל"ה ב'), ורק בדיני שמים השי"ת מטה כלפי חסד בשביל העתיד.

ונבי משה רבינו ע"ה אמרו ז"ל שהרגו בשם המפורש, ובכהאי גוונא שרוצה להרוג בידי שמים, היה צריך לראות שאין עתיד לצאת כו', דזולת זה אין משפט שמים להרוג, אבל בשמעו שהיה מורד במלכות וחייב מיתה בדין, לא היה מועיל זה דעתיד לצאת וכו', רק דוד המלך ע"ה דחה דברי תורה, משום עת לעשות, ועל כן אמרו מה עשה לי יהודי וכו' דאין להתחכם על דברי תורה" עש"ב. והשוה לכל הדברים האמורים לעיל, וצ"ע, ודוק היטב.

עוד מצאתי לו לגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל בספרו פוקד עקרים (אות ה') שכתב: "שאל ברוח הקודש שבו הרגיש שיש באגג איזה ניצוץ טוב העתיד לצאת, כמו שאמרו מבני בניו של המן למדו תורה ברבים, ומצינו במשה רבינו ע"ה ויפן כה וכה וגו' ואמרו ז"ל שראה שאין עתיד לצאת מזרעו וכו' עד סוף כל הדורות, וכן אמרו בסוטה (מ"ו ב') גבי אלישע שקילל לילדים.

אבל זהו ההורגו מדעת עצמו למיגדר מלתא וכיוצא, אפילו רשע גמור אם יצא ממנו בסוף כל הדורות איזה זרע טוב, אין ראוי להורגו, אבל סנהדרין ההורגין במשפט התורה אין להם להשגיח כלל על היוצא ממנו, ואפילו מעוברת שנגמר דינה אין ממתנין עד שתלד כדתנן בערכין (ו' ב') ואף דהולד לא חטא אין משגיחין על זה כיון שדינה על פי התורה להמיתה ושלא להמתין ולבער הרע מיד ואין לנו אלא מצות השם בתורתו, וכשעושים על פי התורה אין לחוש על מה שרואה ברוח הקודש נגד זה דעל זה אמרו ז"ל אל תתחכם הרבה למה תשומם" וכו'. עיין בכל דבריו שם, וגם עיין לשאר בשרו דהגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל הוא הגאון המובהק מלומז'ה רבי מלכיאל טננבוים זצ"ל בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סימן ע"ח אות נ"ד) שכתב גם כן מעין זה ע"ש.

ד. בענין ארס נחש בזנבו

שמות (ד' ג'): "ויאמר אליו ה' מה זה בידך, ויאמר מטה, ויאמר השליכהו ארצה, וישליכהו ארצה ויהי לנחש וגו', ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואחוז בזנבו, וישלח ויחזק בו, ויהי למטה בכפר".

וראיתי לרב קדמון, בן דורו של מרן הבית יוסף ז"ל, מר ניהו רבה, רבי אברהם מנחם הכהן רפפורט ז"ל, בספרו היקר מנחה כלולה (נדפס בשנת שנת"ה) שם שכה כתב: "אחוזו בזנבו, כי שם עיקר הסם וכדי להגדיל הנס", עיין בו.

ואיני מבין, ארס בזנב הנחש מנין, ועיין בבא קמא (כ"ה ב') מחלוקת רבי יהודה וחכמים גבי נחש שארסו בין שיניו וצ"ע.

ועיין מה שכתב בפירוש תפארת ישראל למשנה מסכת סנהדרין (פ"ט מ"א) שלכאורה יש מחלוקת במציאות בין התנאים ע"ה בפתגמא דנא גבי ארס הנחש, ועיין בזה בחיבורי הנכחי לעיל (סימן י"), ולקמן (סימן פ"ח הערה ט') ודוק.

ואל תטעה כמה שתמצא בספר הזהר הקדוש שבכמה מקומות אומר דהנחש "מחיה בזנבא וקטיל", עיין לדוגמא בזהר ח"ב (דרס"ח סע"א): "זכאה חולקיה מאן דאשתזיב מניה [דנחש] ומלחישותיה, דלא יתנשיך מניה ולא יטיל ביה ארסא דימות ביה, מכל סטרין אית לאסתמרא מניה מעילא ומתתא, מאן דישתזיב מרישא לא ישתזיב מזנבא, כד אקיף רישא זקיף זנבא מחי וקטיל" ע"ש.

ובן עוד שם בספר הזהר ח"ג (דקי"ט ע"ב): "חויא כד איהו (ס"א בדינא) כפיף רישא לעפרא, סליק זנבא שליט ומחי לכל אינון דאשתכחו קמיה", ושם ח"ג (דקצ"ט ע"ב): "חויא דמחי בזנבא דיליה", עיין שם.

ולכאורה הרי מבואר שהנחש הורג בזנבו, כי ברור אצלי שאין כוונת הזהר שהנחש מכיש בזנבו והורג בארס הנמצא לו שם, כי אין ארס בזנב הנחש אלא בין שיניו נמצא כנ"ל, אלא כוונת ספר הזהר שהנחש מכה בזנבו ומכח ההכאה החזקה ממית, אבל לא מצד הארס שיש בזנבו, כי גם ספר הזהר מודה שאין שם ארס ודוק.

ה. בענין ומשה היה כבד פה וכבד לשון

ניסן תשנ"ו.

שמות (ד' י'): "ויאמר משה אל ה', בי אדוני, לא איש דברים אנכי, גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך, כי כבד פה וכבד לשון אנכי".

ופירש רש"י ז"ל: "כבד פה בכבידות אני מדבר, ובלשון לעז בלב"ו". [ותרגום בלב"ו הוא מגמגם, עיין לקמיה].

והיום ליל הסדר ט"ו ניסן תשנ"ו ראיתי בפירושו הרשב"ם ז"ל לתורה שם שכה כתב: "כי כבד פה וכבד לשון אנכי, איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים, וכן מצאנו בספר יחזקאל (ג' ה' ו') שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן, דכתיב ויאמר אלי בן אדם בא אל בית ישראל ודברת אליהם כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שולח, אל בית ישראל, לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגו', וכי אפשר נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים, וקיבל תורה מידו לידו, היה מגמגם בלשונו, ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים, ואין לחוש לספרים החיצונים" עכ"ל. וכזאת כתב גם הרב החזקוני ז"ל שם, ובודאי אחר פירושו הרשב"ם נמשך כמנהגו ודוק. [ועיין בספר ישעיה (ל"ג י"ט) ע"ש].

אבל הדברים חדשים, וגם זקינו רש"י ז"ל לא פירש כן, אלא פירש כבד פה היינו מגמגם, וכן מתבאר להדיא מהלעז "בלב"ו" שהביא רש"י ז"ל, שביאורו מגמגם, עלג בלשונו, וכמו שראיתי שכך ביארו בשלשה ספרים מתרגמי לעזי רש"י, עיין במ.

ובאמת היה קשה לי בתרתי על פירושו הרשב"ם ז"ל, ותליית מצאתים בפירושו רבי אברהם ן' עזרא ז"ל לתורה שם, ולכן אביא לשון קדשו: "והאומר ששכח לשון מצרים, [כפירושו הרשב"ם ודעימיה], איננו נכון, כי משה אומר שני דברים כבד פה, וכבד לשון, ועוד נלמד מתשובת ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה, שלא יכול היה להוציא אותיות השפה, וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציא בכובד, וזה טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתך, אמר שיוורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו", הרי שהראב"ע ז"ל סתר פירושו הרשב"ם ז"ל בטענות בריאות, ולכאורה צ"ע.

ואבאר דברי הרשב"ם ז"ל דמה שסיים "שאיין לחוש לספרים החיצונים", רצונו לומר דבספר הישר על התורה הובא בילקוט שמעוני (פרשת שמות רמז קס"ו), וכן בספר דברי הימים למשה הובא בספר אוצר המדרשים (דף שני"ז) הביאו המעשה הידוע שפיו של משה נכווה מגחלת האש וכו', ומשום כך נעשה כבד פה וכבד לשון, ועל זה טען הרשב"ם ז"ל שאין לחוש לספרים החיצונים ודוק.

אבל בעניותי תמה אני על עצמי, והלא רבותינו הקדושים חכמי האמוראים ע"ה, אמרו כן, כדאיתא להדיא במדרש שמות רבה (פ"א סכ"ו): "היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאילו הוא בנה, ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך, ולפי שהיה יפה הכל מתאווים

לראותו מי היה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו, והיה פרעה מנשקו ומחבקו, והוא נוטל כתר של פרעה ומשימו על ראשו, כמו שעתיד לעשות לו כשהיה גדול, וכן הקב"ה אמר לחירם ואוציא אש מתוכך הוא וגו' וכן בת פרעה מגדלת מי שעתיד ליפרע מאביה, ואף מלך המשיח שעתיד ליפרע מאדום יושב עמהם במדינה שנאמר שם ירעה עגל ושם ירבץ וגו', והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנחנו מזה שנוטל כדרך ונותנו על ראשו, שלא יהיה זה אותו שאנחנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך, מהם אומרים להורגו, מהם אומרים לשורפו, והיה יתרו יושב ביניהן ואומר להם הנער הזה אין בו דעת, אלא בחנו אותו, והביאו לפניו בקערה זהב וגחלת, אם יושיט ידו לזהב יש בו דעת והרגו אותו, ואם יושיט ידו לגחלת, אין בו דעת, ואין עליו משפט מות, מיד הביאו לפניו, ושלח ידו ליקח הזהב, ובא גבריא"ל ודחה את ידו, ותפש את הגחלת, והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו, ונכוה לשונו, וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון" עכ"ל.

הרי לנו מפורש כן גם בדברי חז"ל הקדושים במדרש, ולא מפי ספרים חיצונים אנחנו חיים, וצ"ע.

ומדברי רז"ל כאן יש גם הערה על דברי הראב"ע ז"ל שכתב שמשא רבינו ע"ה נולד כן, שהרי לקבלת חז"ל נולד שלם ורק אחר כן במקרה נעשה אלם, ויש לכונן זה במקרא דכתיב ותרא אותו כי טוב (שם ב' ב') ודוק.

וחשבתי לדחוק שאולי במדרש רבה שהיה לפני רבותינו הראשונים ז"ל לא היה נזכר דבר זה, כי מצינו כמה מיני הוספות שנתוספו במדרשים שלפנינו ולא היו לפני רבותינו הראשונים כידוע.

ואחר כך ראיתי שכבר רבינו טוביהו ז"ל במדרש לקח טוב הוא פסיקתא זוטרא שמות (ר' י'), והרמב"ן ז"ל, ורבינו בחיי ז"ל, בפירושיהם לתורה (שם), הביאו דברות חז"ל במדרש שמות רבה זה, ואשר על כן איני יודע ליישב דברות הרשב"ם ז"ל, ודוחק רב דאכן לרשב"ם ז"ל פסקא זו לא היתה במדרש שלפניו, ואילו לשאר רבותינו הראשונים ז"ל כן היתה פסקא זו.

ויש לי עוד להעיר שהרשב"ם ז"ל עצמו בפירושו לספר במדבר (י"ב א') אכן כן שם סמך על ספר דברי הימים של משה ע"ש. [וצע"ק].

גם מצאתי בס"ד במדרש דברים רבה הנדפס מכתב יד (פ"א ס"ז דף ה'): "אלה הדברים [אשר דבר משה], אתמול היה [משה] אומר לא איש דברים אנכי, אמר רבי אלעזר אתמול היה פסילוס, ועכשיו הוא אומר אלה הדברים, אמר שלמה מרפא לשון עץ חיים אמר רב אחא אם לשונך חוכך, אשון אותו בדברי תורה והוא מתרפא, צא ולמד ממשה שהיה פסילוס, ובשביל שנתעסק בתורה נתרפא לשונו, אתמול לא איש דברים אנכי, עכשיו (והוא) הוא אומר אלה הדברים, הוי מרפא לשון עץ חיים" עד כאן דברי המדרש.

הרי לנו מפורש באר היטב שמשא היה "פסילוס" והיינו מגמגם, ואחר כך התרפא על ידי תורה, ודברי הרשב"ם ז"ל צל"ע.

עוד יש לי להבין דברות קדשו של הרשב"ם ז"ל במה שכתב להכריח פירושו וכתב: "וכי אפשר נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים, וקיבל תורה מידו לידו, היה מגמגם בלשונו", דמה הכרח

הוא זה, ומדוע מגמגם בלשונו לאו בר קבלת נבואה הוא, ומה חסרון יש בזה שלא תשרה עליו רוח נבואה.

ועיין מסכת שבת (צ"ב סע"א): "אמר מר אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה", ובמסכת נדרים (ל"ח רע"א): "רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממשה", ולא נזכר שמתנאי הנביא שלא יהיה בעל מום ודוק.

ובפרט אינה טענה לפי מה שלימדנו רבינו הר"ן ז"ל בדרשותיו המופלאות (דרשה ג' ודרשה ה') שהטעם שמשה היה כבד פה שלא יאמרו שבצחות לשונו וחלקת דבריו לקח את ישראל עש"ב, ולפי זה בודאי אינה טענה שהיה כבד פה ודוק.

שמו תאמר והרי אדונינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות יסודי התורה (פ"ז ה"א) כה כתב: "מיסודי הדת לידע שהאל ב"ה, מנבא את בני האדם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו, ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד, אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו, שלם בגופו כשיכנס לפורס וכו' מיד רוח הקודש שורה עליו", וכו', הרי לנו מפורש שמתנאי הנביא שיהיה שלם בגופו, ומינה נמי שמגמגם אי אפשר לו שיהיה נביא, והיינו נמי דברי הרשב"ם ז"ל.

לענ"ד אינה ראייה כלל, והרבה תשובות בדבר, חדא יש לומר ד"שלם בגופו" היינו שאינו חסר אבר, כגון מי שנקורה עינו או קטוע יד, וכיוצא בזה, אבל כבד פה לא מיקרי חסרון אבר שיקרא אינו שלם בגופו, ועיין בדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות ביאת מקדש (פ"ז ה"ז) כשמנה המומים בכהנים לא הזכיר שם שמגמגם נקרא בעל מום, ורק כתב דמי שניטל רוב המדבר של לשונו, ומינה דמגמגם שכל לשונו קיימת, ורק דבורו יוצא בקושי ובכבדות, אינו מום ודוק.

ותו אף אם תמצי לומר דכבד פה מיקרי חסרון אבר, הנה ריהטת לשון הרמב"ם ז"ל מורה שאין תנאי זה ד"שלם בגופו" מתנאי הנביא לעיכובא, דהיינו שמי שאין שלם בגופו אינו יכול להיות נביא, שהרי הרמב"ם ז"ל לא כתב וכלל תנאי זה בראש דבריו כשמנה תנאי הנביא באומרו: "**ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו, ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם**", ורק אחר כך זכר זאת לתנאי ד"שלם גופו" ודוק.

ועוד נראה לי ברור בס"ד ד"שלם בגופו" אין פירושו דלא יהיה חסר בגופו חסרון אבר וכיוצא בזה, אלא "שלם בגופו" בלשון הרמב"ם היינו שהוא **בריא ואינו חולני בעל יסורין**, ולפי זה אף מחוסר אבר כל שהוא אינו בעל יסורין ראוי הוא לנבואה.

ובס"ד אמינא לה מדברי הרמב"ם ז"ל עצמו בהלכות תלמוד תורה (פ"א ה"ח) שכה כתב: "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שיהיה זקן גדול שתשש כחו", ובודאי כאן הכוונה שלם בגופו דהיינו ההיפוך מבעל יסורין, דומיא דעני ועשיר ושאר הדוגמאות שהם הפכים זה לזה, הרי ששלם בגופו בלשון הרמב"ם ז"ל אין הכונה שגופו שלם ואינו חסר אבר ודוק.

ועיין גם בלשון הרמב"ם ז"ל בהלכות דעות (פ"א ה"ד): "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה

ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם בגופו, כיצד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס, ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת" וכו'.

וגם מכאן מוכח בעליל ש"שלם בגופו" בלשון הרמב"ם ז"ל לא בא לשלול מחוסר אבר ושהוא שלם בכל אבריו, ודוק היטב. [ובחזון סדר תיבות לשון הרמב"ם ז"ל דנקט שלם בגופו, ולא כתב גופו שלם ודוק].

ואף אם תמצי לומר שלא כדברינו (הגם שאיני יודע היכן לדחות דברינו דלעיל), בס"ד הנני להכריח הדברים שכבר פה אינו חסרון שלא תשרה עליו נבואה, ועמוס הנביא יוכיח, שאמרו עליו רז"ל שהיה כבד פה מגמגם בלשונו, וכדרשתם במדרש ויקרא רבה (פ"י ס"ב): "שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס, דאמר רבי פינחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו", וכן במדרש קהלת רבה (פ"א ס"ב): "עמוס למה נקרא שמו עמוס, אמר רבי פינחס שהיה עמוס בלשונו, אמרו אנשי דורו הניח הקב"ה את כל בריותיו ולא השרה שכירתו אלא על הדין קטיע לישנא פסילוסא", וכן הוא במדרש פסיקתא דרב כהנא (פסיקתא דנחמו פרק ט"ז): "שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס, אמר רבי פינחס למה נקרא שמו עמוס שהיה פסילוס בלשונו, אמרו הניח הקב"ה את כל עולמו ולא השרה שכירתו אלא על הדין פסילוסא על הדין קטיע לישנא", ודברות חז"ל הובאו בפירוש רש"י ז"ל לספר ישעיה (ו' ח', ושם נ' ח'), ובפירושו לספר עמוס (ד' י"ד) ע"ש. והשתא אי נימא דמגמגם היינו בכלל אינו שלם בגופו, קשה טובא איך שרתה נבואה על עמוס, אלא שמע מינה כנ"ל דאין זה חסרון, ומינה נמי לאדון הנביאים משה רבינו ודוק.

ובהיותי בזה מצאתי לרבינו הקדוש רבי חיים נ' עטר זצ"ל בספרו המופלא אור החיים שמות (ד' א') שכה כתב: "ויען משה, צריך לדעת מה מקום לטענת לא יאמינו אחר שהבטיחו ה' ואמר ושמעו לקולך. עוד למה כפל לומר לא יאמינו ולא ישמעו בקולי, וכו', ויתבאר על נכון על דרך מה שכתב רמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ז ה"א) וז"ל אין נבואה שורה אלא על חכם גדול בחכמה וכו', שלם בגופו ע"כ, וכתב בכסף משנה: "ויצ"ע למה לא כתב שצריך שיהיה עשיר גבור ועניו, ותיריך שאותם תנאים צריכין למתנבא בקביעות, ורמב"ם לא נחית לפרש אלא על המתנבא שלא בקביעות ע"ש, והנה אפילו אם נאמר שתחשב נבואה זו של משה אקראי, מה שאינו כן, אף על פי כן טוען טענה הנשמעת לצד ענותנותו כי הוא חסר תנאים שבהם יאמן נביא לישראל, והוא אומרו והן פירוש וכן הוא הדין שלא יאמינו לי, כי אין אני חכם גדול בחכמה, ומלא מכל התנאים המאושרים, ואין צריך לומר אם אחשב נביא בקביעות כמו שכן הוא כפי האמת כי הוא הולך ובא מה' לישראל ולפרעה ולמצרים, אם כן צריך שיהיה עשיר מה שלא כן היה, וזה לך האות שהיה רועה לחותנו צאנו ולא נתעשר אלא במדבר מהלוחות, ואם כן אם יבואו ישראל לשאול לזקניהם המשפט הן לא יאמינו לי כפי הדין. ומה שאמר ולא ישמעו בקולי, כאן רמז עוד טענה הנשמעת כי הוא כבד פה, וכמו שגילה אחר כך בפירוש כי כבד פה, ודבר זה הוא אחד מתנאי המתנבא אפילו באקראי שיהיה שלם בגופו, וזה אחד מחסרוני הגוף, ולזה אמר ולא ישמעו לסיבת קול כי כבד פה וכבד לשון הוא" עכ"ל.

ומבואר בדברות קדשו שהבין ד"ש"לם בגופו" שכתב הרמב"ם היינו כפשוטו, ועוד הבין שחסרון מגמגם בכלל חסרון דאינו שלם בגופו, וכנ"ל בדבריו.

ואני עני איני כדאי כלל, אבל בעניותי איני יודע ונעלם ממני איך יפרנס רבינו הגדול רבי חיים ן' עטר ז"ל לההיא דעמוס נביא קבוע היה, עם שהיה פסילוס דהיינו מגמגם, ועיין.

וגם איני יודע איך יפרנס שאר "שלם בגופו" הנזכרים בדברי הרמב"ם בהלכות דעות ובהלכות תלמוד תורה שהבאנו, וכמשנ"ת בס"ד וקצרתי מאד וצל"ע.

ומצאתי עכשיו באור החיים שמות (ג' י"א) דכל רז לא אניס ליה וכבר ראה שם דברות חז"ל על עמוס שהיה מגמגם בלשונו ע"ש, אלא שלפי זה יותר יש להבין מה שכתב כאן (ד' א'), ועיין.

עוד מצאתי ברשימות ישנות שלי הערה קטנה שכתבתי ביום ו' סיון תשל"ו, וראיתי לסנפה ולקובעה לכאן.

מדרש רבה שיר השירים (פ"ו ט"ז): "רבי פינחס בשם רבי חמא בר חנינא בר פפא כתיב אך סוררים לשכן יה אלהים, ואף סוררים והקב"ה משרה שכניתו ביניהם, באיזו זכות, בזכות כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע".

ובא לידי בהשאלה לזמן קצר ספר נפש כל חי מהגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל, וראיתי לו שם (מערכת ש' אות מ"ו) שכתב לבאר ולתת טעם מדוע ישראל זכו לזה, והוא על מאמרם במסכת שבת (פ"ח רע"ב) דגבי ישראל דמסגי בשלימותא כתיב תומת ישרים תנחם, הרי דישאל שאמרו נעשה ונשמע היו תמימים וישרים, והרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ו) כתב דמי שהוא בעל סברה ישרה זוכה לרוח הקודש, ועיין בספר תולדות שמשון אבות (פ"א ד"ד ע"א) "ע"כ.

ובעניותי נעלם ממני היכן כתב כן הרמב"ם ז"ל שמי שהוא בעל סברה ישרה זוכה לרוח הקודש, כי שם בפרק ו' לא מצאתי, ורק ראיתי שם בהלכות יסודי התורה (פ"ו ה"א): "מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם, אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד, אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס לפרדס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים, ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך ומזרו עצמו, ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות, ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ, ויודע מהן גדלו, מיד רוח הקודש שורה עליו, ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים, ויהפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה, אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים, כמו שנאמר בשאול והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר".

הנה הבאתי כל לשון קדשו של הרמב"ם ז"ל אבל איני רואה שנוזכר כאן מה שהביא הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בשם הרמב"ם ז"ל ש"מי שהוא בעל סברה ישרה זוכה לרוח הקודש", וצ"ע.

וחושבני שגם בעצם ביאורו של הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל יש לעיין, כמו שיראה הרואה, דתרי מילי דישרים נינהו, ואקצר.

ו. בענין אלו אותיות לא היה משה רבינו יכול לבטא

שמות (ד' י'): "ויאמר משה אל ה', כי אדוני, לא איש דברים אנכי, גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך, כי כבד פה וכבד לשון אנכי". ופירש רש"י ז"ל: "כבד פה בכבידות אני מדבר, ובלשון לעז בלב"ו". [ותרגום בלב"ו הוא מגמגם].

והרשב"ם ז"ל בפירושו לתורה שם כתב: "כי כבד פה וכבד לשון אנכי, איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים, וכן מצאנו בספר יחזקאל (ג' ה' ו') שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי כן, דכתיב ויאמר אלי בן אדם בא אל בית ישראל ודברת אליהם כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שולח, אל בית ישראל, לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגו'. וכי אפשר נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים, וקיבל תורה מידו לידו, היה מגמגם בלשונו, ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים, ואין לחוש לספרים החיצונים" עכ"ל. וכזאת כתב גם הרב החזקוני ז"ל שם, ובודאי נמשך כמנהגו אחר פירוש הרשב"ם ודוק. [ועיין בספר ישעיה (ל"ג י"ט) ע"ש]. [עיין בחיבורי הנכחי לעיל (בסימן הקודם) מה שעמדנו בדברי הרשב"ם ז"ל].

ובפירושו רבי אברהם ן' עזרא ז"ל שם כתב: "והאומר ששכח לשון מצרים, כפירוש הרשב"ם ודעימיה], איננו נכון, כי משה אומר שני דברים כבד פה, וכבד לשון, ועוד נלמד מתשובת ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, שאינו מדבר על לשון מצרים רק כך נולד שהיה כבד פה, שלא יכול היה להוציא אותיות השפה, וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציא בכובד, וזה טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתך, אמר שירוננו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו", הרי שהראב"ע ז"ל סתר פירוש הרשב"ם ז"ל בטענות בריאות, ולכאורה צ"ע.

ורבינו בחיי ז"ל שם כתב: "וכתב רבינו חננאל מה שהזכיר שני דברים כבד פה, וכבד לשון, יורה כי משה רבינו לא היה צח הדבור באותיות זססר"צ שהן אותיות השינים, וזהו שאמר כי כבד פה, גם לא באותיות הלשון שהם אותיות דטלנ"ת, ועל זה אמר וכבד לשון".

ומבואר מדבריו שמשה לא היה צח הדיבור באותיות השינים דהיינו זססר"צ, וזהו שאמר כבד פה, וכן לא היה צח הדיבור גם באותיות הלשון שהם אותיות דטלנ"ת, וזהו שאמר וכבד לשון וכנ"ל.

ויפה הביא בספר בגד אהרן (מערכת מ' אות קס"ג) שלהאמור את אותיות אחה"ע ואותיות בומ"פ ואותיות גיכ"ך משה רבינו יכול היה לבטא, וראה נא ראה כי אחה"ע בומ"ף גיכ"ך, עולה בגימטריא משה ודפח"ח.

אבל מדברי הראב"ע ז"ל דלעיל נראה דמשה רבינו את אותיות השפה דהיינו בומ"פ, אותן לא היה יכול להוציא, ומאותיות הלשון דהיינו דטלנ"ת היה מוציא בכבדות עיין בדבריו.

ולפי זה בתרתי פליגי, חדא דלרבינו חננאל את אותיות השינים לא יכל משה להוציא, ואילו לראב"ע את אותיות השפה, ותו לרבינו חננאל גם את אותיות הלשון לא יכל משה להוציא, ואילו לראב"ע את אותיות הלשון היה משה יכול להוציא בכבוד, ונראה דנחלקו בהבנת כבוד "פה" שאמר משה רבינו, אם הכוונה **שינים** כרבינו חננאל, או **שפה** כראב"ע ז"ל.

וה**תבוננתי** עכשיו וראיתי שאת דברי הראב"ע ז"ל אפשר לפסק ולקרוא אחרת ממה שאני הבנתי, כי הראב"ע ז"ל כתב: "כך נולד [משה] שהיה כבוד פה, שלא יכול היה להוציא אותיות השפה, וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציא בכבוד, וזה טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתך, אמר שיוורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבוד על פיו" וכנ"ל.

ואני הבנתי שמה שכתב "את אותיות השפה לא היה יכול משה להוציא", דהיינו כלל וכלל לא יכל להוציא, ואת אותיות הלשון רק קצתן היה מוציא בכבוד, אבל יתכן שכך צריך לקרוא את דברי הראב"ע ז"ל: "כך נולד [משה] שהיה כבוד פה, שלא יכול היה להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון, רק קצתם היה מוציא בכבוד", דהיינו הן את אותיות השפה והן את אותיות הלשון לא היה יכול משה להוציא, ורק קצת מהן היה מוציא בכבוד, ועיין. [ותיבת "כל" אותיות הלשון צ"ב].

ובשנת תדש"מ נדפס מחדש פירושו היקר לתורה של רבינו אברהם החסיד בנו של רבינו הרמב"ם ז"ל, ובא לידי בס"ד, וראיתי לו שם (שמות ד' י" דף ה') שכתב: "לא איש דברים אנכי, כי יש שיהיה מיעוט הדיבור בסיבת קוצר הרוח וחולשה מלבאר בגלוי את ההרגש שבפנים, ויש שיהיה בסיבת העדר כשרונם של כלי הדיבור מלבאר, והודיע משה ע"ה שהסיבה בו אינה חולשה פנימית, אלא העדר כשרון הכלים, והוא ע"ה לא היה לו חיתוך הדיבור לחלק אותיות הגרון **והשינים והשפתים** וכיוצא בהם".

הרי שרבינו אברהם המיימוני ז"ל סובר שאת אותיות השינים לא יכל משה להוציא וזה כרבינו חננאל, וגם את אותיות השפתים וזה כראב"ע, והוא הוסיף דבר חדש שגם אותיות הגרון (אהה"ע) לא היה יכול להוציא, וזה לא נזכר בדברי רבינו חננאל והראב"ע.

איברא שסוף לשונו של רבינו אברהם המיימוני ז"ל שכתב "וכיוצא בהם", מורה שמה גם לשאר אותיות משאר מוצאי הדיבור לא יכל להוציא, וצ"ב. [ועיין מילואים בסוף הספר].

ואקבע כאן ביאור נכון ונחמד שמצאתי לגאון המובהק מרוזינאי רבי מרדכי גימפל יפה זצ"ל, בספרו היקר תכלת מרדכי על פירוש הרמב"ן לתורה, שכה כתב שם (שמות ג' ט"ז ד"ג סע"ב): "פקד פקדתי, עיין רמב"ן (פסוק י"ח) שדקדק מה ראה מלשון זה, שמא גם משה ידע מקבלה זו כמותם עיין שם, ועיין עוד מה שכתב הרמב"ן (ד' י') מדוע לא הסיר הקב"ה ממה שכתב הפה והלשון עיין שם.

ולענ"ד נראה שבאמת בני ישראל הם עצמם לא הבינו הקבלה שהם קבלו שמי שיבא ויאמר פקד פקדתי הוא הגואל, איך יתברר להם בזה שהוא גואלם, וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל.

רק בבוא משה רבינו ע"ה שהיה כבוד פה וכבוד לשון, ולא היה אפשר לו לבטא בתיבת פקד לא אות פ' שאותיות בומ"פ ממוצא השפתים, ולא אות ת' (כצ"ל) מלשונו שדטלנ"ת ממוצא

הלשון, והרי בתיבת פקדתי לא יכל לומר שלש אותיות שהן פ' ד' ת', שהן משתי המוצאות הנ"ל, ואף על פי כן בעת שדיבר אל העם היה מדבר בטוב מה שציוהו השי"ת, אז הבינו בני ישראל הפירוש ואופן הברור שזהו הגואל האמיתי שעליו כיוונו אבותיהם ברוח הקודש, והתברר להם כי שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, וכמו שאמרו במדרש שמות רבה (פ"ג סט"ו) לעשות כן נס חפצתי והובא בדברי הרמב"ן שם (ד' י') עיין שם.

ובזה אתי שפיר נמי מה שבעל כרחין לא היה באפשרות לרפאות למשה, שהרי בזה היה עיקר הברור וכמשנ"ת, שוב מצאתי מעט מזה בספר בכורי אבי"ב, עד כאן תורף דבריו (בקצת הרהבה), ודברי פי חכם חזן, ושפתים ישק.

ובל דברי הגאון תכלת מרדכי ז"ל הם לשיטת הראב"ע ז"ל דמשה לא היה יכול לבטא אותיות השפתים **בומ"פ** ואותיות הלשון **דטלנ"ת**, והשוה לאשר הבאתי לעיל ודוק.

ועוד אקבע רמז יקר ונפלא ששמעתי משם חכם אחד נ"י, והוא לפי שיטת רבינו חננאל ז"ל שהביא רבינו בחיי ז"ל שמשה רבינו ע"ה היה כבד פה וכבד לשון, והיינו שאת אותיות השינים **זסר"צ** ואת אותיות הלשון **דטנל"ת** לא היה יכול משה לבטא, כנ"ל, עולה הפסוק **"כבד פה וכבד לשון" בגימטריא במילוי אותיות כמנין אותיות "דטנל"ת וזסר"צ"**, והוא פלא והפלא.

ובך הוא חשבון הדברים: **כבד** [כפ, בית, דלת], **פה** [פי, הי], **וכבד** [ויו כפ, בית, דלת] **לשון** [למד, שין, ויו, נונ] מספרו ב' אלפים תקפ"א, והוא ממש כמנין **דטלנ"ת** [דלת, טת, למד, נון, תאון], **זסר"צ** [זין, סמך, שין, רש, צדי], שגם כן עולה מנינו ב' אלפים תקפ"א. וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

ז. בענין אם כובד פיו ולשונו של משה רבינו סר ממנו

שמות (ד' י'): "ויאמר משה אל ה', בי אדוני, לא איש דברים אנכי, גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך, כי כבד פה וכבד לשון אנכי".

ופירש רש"י ז"ל: "כבד פה בכבידות אני מדבר, ובלשון לעז בלב"ו". [ותרגום בלב"ו הוא מגמגם, עיין בדברינו בסימנים לעיל].

וכתב רבינו בחיי ז"ל שמות (ד' י"ד): "ויחר אף ה' במשה, כל מקום שכתוב בהקב"ה חרון אף עושה רושם, וכאן עשה בו רושם, והוא מה שדרשו רז"ל שאבדה ממנו הכהונה, וזהו שאמר הלא אהרן אחיך הלוי כלומר מזומן תחתיך לכהונה. ועוד דרשו בזה שעשה רושם שלא נתרפא לעולם, והיה אפשר שיעשה לו כבוד שירפאנו כשם שעשה לו כבוד בקרון עור פניו, וזהו הרושם שלא רפאהו, וכן דרשו הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא, ואתה לעולם לא תתרפא".

ומבואר באר היטב בדברי רבינו בחיי ז"ל שענין זה שהיה משה רבינו כבד פה וכבד לשון, **לא נסתלק ממנו לעולם**, והיה זה בסיבת חרון אף השי"ת עליו, וכל מקום שכתוב בהקב"ה חרון אף עושה רושם, וגם כאן עשה בו רושם לעולם. [ומה שהביא שכן דרשו רז"ל נעלם מאתנו מקור הדברים].

גם הראב"ע ז"ל בפירושו לשמות (ד' י') כתב: "גם מאז דברך, מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך. כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה. והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קצתם היה מוציאם בכובד וזה הוא טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתך, אמר שיורינו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבוד על פיו".

הרי שגם הוא ז"ל סובר שנשאר כובד הפה דמשה, והשי"ת אמר לו שיורינו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבוד על פיו ודוק.

וחד מן קמאי הוא רבי יעקב אנטולי ז"ל בספרו מלמד התלמידים (פרשת וארא דמ"ט ע"ב) כתב: "ואף על פי שהשי"ת עושה נפלאות רבות וגדולות על ידו, לא היה רצונו להסיר ממנו כבודות הפה והלשון על דרך פלא, כי היה רצון השי"ת לפי יתרון מעלת משה רבינו על שאר השלימים מבני האדם לחסרהו מעט מאלהים, כדי להכיר אנושותו ולהזכיר ענותו, וזה רצה השי"ת באמרו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם כלומר מרצוני הוא זה שתהיה כבד פה".

ומתבאר שגם הוא ז"ל סובר דלא נסתלק ממשה רבינו ענין כבודות פיו ולשונו, ומהטעם שזכר כדי שיהיה ניכר אנושותו וכו'.

וכבר מפורסמים דברות קדשו של רבינו נסים גירונדי ז"ל בספרו דרשות הר"ן (הדרוש השלישי) שהאריך בענין זה מדוע משה רבינו בחיר היצירה האנושית והשלם שבשלמים היה כבד פה וכבד לשון, ולחיבת הקודש אעתיק דבריו בהרחבה.

ובה כתב שם: "אמנם יש לעיין כאן שאלה, איך היה שלא השלים השי"ת למשה רבינו שלימות גמורה עד שלא יצטרך לשליחותו שתוף [אחר שילך עמו] כלל. כי אין ספק שענין משה ומדרגתו היה למעלה מן הטבע, ושהשלימו השי"ת בענין נסיי במה שאין בכח האדם ויכלתו להשיג, כאמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו'. ובזה הפסוק הודיענו שנבואת משה ומדרגתו הוא דבר למעלה מן הטבע, איננו אפשרי שישגיגנו האדם כפי המנהג הטבעי וכו'.

וענין הפסוק הוא, להודיע כי ענין משה היה מן כת הנסים והנפלאות ויצא מגדר הענינים הטבעיים. הודיענו השי"ת שמה שהשיג משה רבינו מזה הוא למעלה מן האפשרות בדרך הפלא, ושזה הפלא לא יעשה לאדם אחר בעולם כמו שנעשה למשה רבינו, אם כן נדע בזה שכל מי שיחלוק עליו הוא מכזב, כי משה הגיע למדרגה שלא יגיע אדם אליה לעולם.

ויש לתמוה אחר שהשלימו השי"ת למשה במה שהשלימו שהוא למעלה מן הטבע האנושי, איך רצה השי"ת שיחסר לו דבר מהשלמות שהם בטבע האנושי להשיג בשלמות הרבה, ואם תשיב ותאמר כי אין מתנאי מעלת הנביא רק שישלם במעלות שכליות, לא שישלם בכל מעלות אחרות התלויות בכחות גופניות. אין הדבר כן, שהרי אמרו בנדרים (ל"ח א') אמר רבי יונתן אין הנבואה שורה אלא על חכם, גבור, ועשיר, ועניו, וכלן במשה. והרי גבור ועשיר אינן מעלות שכליות, ולא מעלות מדותיות ועם כל זה הם מתנאי הנביא, ועיקר הענין כי הנביא ראוי שיהיה

שלם בכל השלמיות שהם ענין נכבד בעיני ההמון למעלת הכלל כי הוא שלוח אליהם, ולמען יהיו דבריו נשמעים.

ואם כן איך יתכן שתחסר למשה רבינו ע"ה מעלת [שלימות] הדבור. והנה אין ספק שאחרי המעלות השכליות ומעלות המדות, אין שום מעלה שתהיה יותר ראויה לנביא מזאת, להיותו צריך לדבר תמיד בפני עמים רבים. עד שהיותו נקרא נביא [נגזר] מצד דבורו תמיד, כי שם נביא מלשון לי ניב שפתים. וראינו עוד שמרע"ה נפלא מזה איך היה שאחרי שנבחר לנביא לא הוסר כובד פיו ולשונו. והוא אמרו: לא איש דברים אנכי וגו'. [ואין ספק כי אומרו: מאז דברך אל עבדך] הוא כמתמיה על זה, איך הוא שאחרי דברך אל עבדך לא הוסר כובד פיו. ולא השיבו השי"ת בזה רק מי שם פה לאדם. ולפי הנראה אין התשובה על ענין התימה כלל.

וראינו עוד לרבותינו ז"ל מרחיקים עוד שיהיה לו למשה מום גופני כלל, אמרו בסוטה (י"ב ב') והנה נער בוכה, ותחמול עליו, ותאמר מילדי העברים זה, קרי ליה ילד וקרי ליה נער, אלא הוא ילד וקולו כנער, אמר ליה רבי נחמיה אם כן עשיתו למשה בעל מום. ואחרי אשר תמהו על זה איך לא תמהו על המבואר בכתוב היותו כבד פה וכבד לשון. [א"ה יח"ס: ועיין גם בכורות (מ"ד ב') ודוק].

והתשובה על זה, כי מהיות התורה וקבולה דבר היותר גדול שאפשר שיהיה במין האנושי, ראוי לעם שיקבלוה שינתנו הוראות חזקות שהתורה היא אמיתית, ושיוסר כל ספק מאותן ההוראות ומן הענין כלו בכללו שאינו בא כי אם בכח אלהי. ועל [ענין] זה נמשך יציאת מצרים כולו.

והוא שרצה השי"ת שיתחדשו האותות בגאולה ההיא שהוא בלי ספק התחלת התורה, למען ידעו כלל ישראל, כי הנמנעות בחק הטבע אינם נמנעות בחק השי"ת כי זאת הפנה, היא היותר הגדולה בדת, ומי שיכפור אותה יכפור את הדת בכללה ויבטל גמול ועונש לגמרי. ובהיות זה קוטב התורה אשר עליו תסוב הגאולה שהיא הקדמה לתורה. רצה השי"ת שיתפרסם זה הדעת בארץ מצרים לפי שהיא ארץ חרטומים ומכשפים ומה שיבחן שם שהוא דבר נמנע בחוק הטבע, וכי לא תספיק בו חכמת הכישוף אשר הוא סעיף מסעיפי החכמה הטבעית, ראוי שיאמר שהוא נעשה בכח אלהי בלי ספק, ושהנמנע בחוק הטבע אינו נמנע בחוק הבורא ב"ה, ואלו נתחדשו האותות והמופתים ההם בארץ נעדרת החכמה, היה נשאר ספק בפנה הזאת עדיין, כי אולי יחשבו אנשים שכל האותות ההם נתחדשו בחכמת הכישוף ושהם כלם אפשריים בחוק הטבע.

ולזאת הסבה נשלם משה בכל שלמות נביא להאמין שענינו בכח אלהי והוסר ממנו בהשגחה גמורה הדבור הצח, למען לא יחשב שהיות כלל בני ישראל וגדוליהם נמשכים אחריו, יהיה להמשכם אחר צחות דבריו. כמו שידוע שיאמר על מי שהוא צח הדבור שימשיך לב ההמון אחריו, ושהשקר ממנו יחשב אמת. וזה הדבר כלו בהפך במי שהוא כבד פה, כי גם האמת ממנו לא יקובל כי אם בחוזק הגלות. ולזאת הסבה היה כבד פה וכבד לשון בהשגחה גמורה, לא שיהיה דבר נופל במקרה. והוא מה שהשיבו השם ית' למשה על מה שהתמיה ואמר לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי. ואמ'

מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח הלא אנכי ה', והיתה התשובה מספקת לשאלתו של משה" עד כאן נפלאות דברות הר"ן ז"ל, וחזר וכפל הדברים שם (בדרוש החמישי) עיין שם.

וגם מדברי הר"ן ז"ל מתבאר שאכן נשאר משה רבינו כבד פה וכבד לשון ומטעם שכתב שלא יחשבו ושלא יאמרו שבצחות לשונו וחלקת דבריו לקח את ישראל.

איברא שיש להעיר שהרי רבותינו ז"ל אינם סוברים כן, ובכמה מקומות מבואר שנסתלק ממושה רבינו ענין כבודות הפה והלשון, ואביא אשר מצאתי בס"ד.

מדרש דברים רבה (פ"א ס"א): "ריש לקיש אמר מה לנו ללמוד ממקום אחר נלמוד ממקומו, הרי משה עד שלא זכה לתורה כתיב בו לא איש דברים אנכי, כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים מנין ממה שקרינו בענין אלה הדברים אשר דבר משה".

ושם במדרש דברים רבה מכתב יד (פ"א ס"ז דף ה'): "אלה הדברים [אשר דבר משה], אתמול היה [משה] אומר לא איש דברים אנכי, אמר רבי אלעזר אתמול היה פסילוס, ועכשיו הוא אומר אלה הדברים, אמר שלמה מרפא לשון עץ חיים אמר רב אחא אם לשונך חוכך, אשון אותו בדברי תורה והוא מתרפא, צא ולמד ממושה שהיה פסילוס, ובשביל שנתעסק בתורה נתרפא לשונו, אתמול לא איש דברים אנכי, עכשיו (והוא) הוא אומר אלה הדברים, הוי מרפא לשון עץ חיים", עד כאן דברי המדרש.

ובמדרש תנחומא (שם פרשת דברים ס"ב): "אלה הדברים אשר דבר משה, אמרו ישראל אתמול אמרת לא איש דברים אנכי, ועכשיו אתה מדבר כל כך. אמר רבי יצחק אם אתה חייך, [פירש כבד פה, עץ יוסף], שנה את התורה והתרפא, משה כבר למד את כל התורה וכו', וזהו שאמר הכתוב אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם".

ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דכ"ה ע"ב): "מושה הוה בקול בלא מלה, בגין דהוה בגלותא, וכל זמנא דבור הוה בגלותא משה אזיל קלא בלא דבור, והכי אזיל עד דקריבו לטורא דסיני ואייתייהבת אורייתא וכו', כיון דנפק מן גלותא ואתחברו קול ודבור כחדא בשלימו בטורא דסיני אשתלים משה ואיתסי".

ובהגהות ניצוצי זהר לזהר שם ציין לעיין בספר אגרא דפרקא (אות קס"ו) שכתב דמבואר כאן שמושה היה כבד פה רק עד מתן תורה ע"ש, ועיין במדרש תנחומא (פרשת יתרו ס"ח) שכל העומדים על הר סיני נתרפאו, ומכל שכן מבחר היצורים" עכ"ל.

והנה מה שהביא קל וחומר מהתנחומא, נכון ויפה אמר, אבל תימה שלא זכר שרז"ל במדרשים דלעיל אמרו כן להדיא, ואין צריכין אנחנו למידת קל וחומר.

וזכינו בשנת תשד"ם להדפסה חדשה מספר היקר פירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם על התורה וראיתי לו שם (שמות ז' א' דף י"ג) שכתב: "ודעת רוב החכמים ז"ל וזולתם מן הראשונים שמושה ע"ה נסתלק ממנו מעצור לשונו, ורב סעדיה גאון ז"ל סבר כי זה היה ממצרים ואילך, והראה מדיבורו כמה דיבורים בלי תרגומו של אהרן הכהן, ואמר רב סעדיה כי זה מכלל האותות

והמופתים שנראית בהם גדולתו של משה בעיני פרעה והמצריים וישראל, ואבי אבא [רבי מיימון ז"ל] ביאר בפירושו שקצת חכמים ז"ל העלו מצחות לשונו שנתפרסם בה שנסתלק ממשה ע"ה כובד לשונו בעת יציאתם ממצרים, וקצתם סברו כי זה היה בשעת ממעמד הר סיני, והרב ן' עזרא ז"ל נראה לו ממאמר "והוריתך" וגו', כי כובד הלשון היה בו תמיד ואהרן היה מתרוגמנו בכל מאמר במקום שכתוב כן בפירושו ובמקום שקיצר מלהזכיר כן".

ובאן מצאנו בדבריו חדשות, שדעת קצת חכמים שנשאר משה כבוד פה ולשון לעולם, ורוב החכמים חולקים וסוברים שנסתלק ממשה ענין כבוד פה ולשון, אלא שנחלקו מאיזה זמן, יש אומרים שהיה זה מיציאת מצרים ואילך, ויש אומרים ממזמן מתן תורה, והיינו כדברות חז"ל במדרשים וכו"ל.

ונעלם ממני מדוע כל אותם הרבה מאד מרבתינו הראשונים ז"ל הנזכרים דלעיל אין גם אחד שיזכיר משנת חז"ל בזה והוא תימה.

ואולי רבי אברהם המיימוני ז"ל במה שכתב: "ודעת רוב החכמים ז"ל, **וזולתם מן הראשונים**, שמשה ע"ה נסתלק ממנו מעצור לשונו, וכו', לחכמי המדרש שהבאנו התכון באומרו **וזולתם מן הראשונים**, ודוק.

שוב מצאתי לו לרבינו אברהם המיימוני ז"ל שם (שמות ד' י"ד דף ה') שכתב: "ויחר אף ה', כבר ידוע שכל חרון אף שנאמר ביחס להשי"ת לשון מושאל הוא וכו', ותהיה ההשאלה זו ביטוי על קנס דומה לעונש, ונמסר בזה מאבא מארי (הרמב"ם ז"ל) שהוא שאחרי כן תמיד כבוד לשונו שהובטח בשחרורו אלמלא עונש זה, שהרי במצרים אחר השליחות אמר ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, וחכמים ז"ל אמרו כי זה הוא טעם מאמרו שהרי ביארו שבמעמד הר סיני הוא שנסתלק כובד לשונו ע"ה".

הרי שכאן רבי אברהם המיימוני ז"ל כבר זכר דברות חז"ל, ובודאי למה שהבאנו לעיל התכוין ודוק. [ויש עוד להתיישב בלשונו וצ"ב].

ובספר אור החיים שמות (ד' א') כתב: "מה שאמר ולא ישמעו בקולי, כאן רמז [משה] עוד טענה הנשמעת, כי הוא כבוד פה, וכמו שגילה אחר כך בפירושו כי כבוד פה, ודבר זה הוא אחד מתנאי המתנבא אפילו באקראי שיהיה שלם בגופו, (עיין רמב"ם הלכות יסודי התורה רפ"ז) וזה אחד מחסרוני הגוף, ולזה אמר ולא ישמעו לסיבת קול כי כבוד פה וכבוד לשון הוא" עכ"ל. [ועיין בזה בחיבורי הנכחי לעיל (סימן מ"ו) עיין שם].

וראיתי לגאון אדמו"ר ממונקאטש ז"ל בספר דברי תורה ח"ב (ס"ס נ"ד) שכתב: "ולכאורה יפלא, דמכל מקום קשיא, איך יכול היה באמת נביא עם מום הזה, אך יש לומר שזאת באמת תשובת הקב"ה ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך, ולא תהיה עוד כבוד פה ולא יהיה עוד כבעל מום וצ"ע".

ותמוה, חדא שלא זכר שר דברות חז"ל שעד מתן תורה לא סר ענין כבוד הפה ממשה וכו"ל, ואפילו לשיטות רבותינו המפרשים היינו דוקא מזמן יציאת מצרים ולא לפני וכו"ל וצ"ע.

ועוד תמוה דהרי בשאלה זו הרגישו כל רבותינו הראשונים ז"ל איך היה משה מתנבא על אף היותו כבד פה, ותירוצים רבים נאמרו בה כנ"ל מדברי רבינו בחיי, והר"ן, והרב בעל מלמד התלמידים ועוד.

ואביא כאן עוד מדברי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל שמות (ד' י'): "נראה בעיני שלא רצה [השי"ת] להסיר ממנו [ממשה] כובד הפה, בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו (בשמות רבה פ"א סכ"ו) שאירע לו עם פרעה.

והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה', עושה כל, ובידי לרפאות אותך, ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה, לך אל אשר אני מצוה לך, ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי, גם אפשר שיהיה רמז מ"ד ויחר אף ה' במשה" שלא רצה לרפאותו ושלחו על כרחו" עכ"ל.

הרי שגם רבינו הרמב"ן ז"ל הרגיש בשאלה זו ותירץ אותה בכמה אופנים, או כדי שיהיה זכר לנס דמשה עם הגחלת, או כיון שמשה עצמו לא התפלל על זה, או משום קפידת ה' דוחר אף ה', והשווה לדברי רבינו בחיי ז"ל דלעיל, ויותר אין להאריך.

ה. בענין סך הפעמים שזכר אהרן הכהן בתורה

שמות (ד' י"ד): "ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי, ידעתי כי דבר ידבר הוא, וגם הנה הוא יצא לקראתך, וראך ושמח בלבו".

ורבינו אלעזר מגרמייזא ז"ל בעל הרוקח בפירושו לתורה שמות (כ"ח כ"ט דף קנ"ו) כה כתב: "ש' פעמים הוזכר אהרן בואלה שמות, ובויקרא, ובכמדבר סיני, לבד מ"ד באלה הדברים יש ש' פעמים אהרן בג' ספרים, ש' כהנים נידו בשופרות לכותים בפרקי רבי אליעזר (ס"פ ל"ח), ואם היו ש' כהנים עומדים בהר הזיתים ואומרים ברכת כהנים היה בא המשיח" עכ"ל, וכזאת כתב גם בפירושו התורה לרבינו אפרים ב"ר שמשון ז"ל שמות (כ"ט ל' דף רצ"ט) עש"ה.

ודברי קדשו ככתבם, לא הבנתי, שפתח ואמר שאהרן נזכר בתורה ש' פעמים לבד מ"ד בספר דברים, ולפי זה סך הכל שזכר אהרן בתורה הוא שד"מ פעמים, ולא היא שאהרן נזכר בתורה רק ש"א פעמים צא ובדוק.

והתבוננתי וראיתי שיש כאן טעות הדפוס, ובמקום לבד מ"ד בדברים, צריך לומר לבד מד' בדברים, ואכן אהרן נזכר ארבע פעמים בספר דברים (עיי' שם ט' כ' פעמים, י' ר', ל"ב ג') ודוק היטב.

אבל אכתי צ"ע שהרי רבינו בעל הרוקח ז"ל אומר שלבד מד' דספר דברים נזכר אהרן ש' פעמים בג' ספרים וכנ"ל, ולא היא דאם אתה מחסר ד' פעמים דספר דברים, אזי נשאר אהרן הנזכר בג' ספרים רצ"ז פעמים ולא ש' פעמים, וצ"ע לכיון הדברים היטב. [והמהדיר על פירושו רבינו אפרים שם, העתיק דברי הרוקח כצורתם, ולא עמד שיש שם שיבוש הדפוס, וכן שהדברים טעונים ביאור כנ"ל].

גם מה שהביא בעל הרוקח ז"ל "שאם היו ש' כהנים עומדים בהר הזיתים ואומרים ברכת כהנים היה בא המשיח", וכן הוא בפירושו רבינו אפרים שם, היא מסורת נפלאה ומופלאה, לא ידעתי לה מקור בדברי רבותינו, והיא מסוד ה' ליראיו, זיע"א.

מעניין להשוות הדברים עם דברי רבו של בעל הרוקח, הוא רבינו יהודה החסיד ז"ל שכה כתב בספר חסידים (סימן תר"ל דפוס ברלין): "רב האי [גאון] היה עולה מבבל לירושלים בכל שנה, והיה שם בחג הסוכות, כי היו מקיפין את הר הזיתים בהושענא רבה שבעה פעמים, ואומרים מזמורים שסידר להם רב האי, ולפני רב האי היו הולכים הכהנים מלובשים סירקון ומעילים, ואחריו העם, והוא בתוך, ורחוק מאלה שלפניו ומשל אחריו מאה אמה, וכו', אמר [השואל לרב האי ע"ש] רבי למה אתה הולך לבדך כשהייתם מקיפים את הר הזיתים, אמר לו רב האי מפני שאני עולה בכל שנה מבבל להקיף את הר הזיתים בסוכות, ואני מטהר את עצמי, בהושענא רבה אליהו הולך אתי לכן מתרחקין מאשר לפנינו ומאשר לאחרינו, ומדבר [אליהו] עמי, ושאלתי לו מתי יבוא המשיח, ואמר לי כשיקיפו הר הזיתים עם כהנים, ולקחתי כל הכהנים שמצאתי להקיף", וכו' עיין שם כל המעשה בארוכה.

הרי לנו מפי אליהו הנביא זכור לטוב דהוא עצמו כהן היה [עיין בבא מציעא קי"ד ב' ובספר שערי זהר שם] שאם יקיפו הכהנים להר הזיתים יבוא המשיח, וזה דמיון דברי בעל הרוקח ז"ל "אם היו ש' כהנים עומדים בהר הזיתים ואומרים ברכת כהנים היה בא המשיח", וכל הענין טמיר ונעלם השי"ת יאיר עינינו בתורתו ויראנו נפלאות מתורתו, ויהי רצון שנזכה לביאת הגואל במהרה, ועיין בעין נראה בשוב ה', ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים בקרוב, אנחנו וכל אחינו בית ישראל אמן ואמן.

ז. בענין יציאת מצרים נזכרה בתורה חמישים פעם

שמות (ר' א'): "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה ישלחם, וביד חזקה יגרשם מארצו וגו', לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים".

ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דפ"ה רע"ב): "תנינן מסטרא דיובלא נפקו ישראל ממצרים ובגין כך חמשין זמנין אדכר יציאת מצרים באורייתא. חמשין יומין לקבלא אורייתא חמשין שנין לחירו דעבדין, מבית עבדים כמה דכתיב הכה כל בכור בארץ מצרים". [מה שאמר בספר הזהר דמסטרא דיובלא נפקו ישראל וכו', בס"ד בהגהותי לספר הזהר שם ציינתי לעיין שם לעיל (דמ"ו רע"א, ודס"ח ע"א) ולקמן (דקכ"א סע"ב) ודוק היטב].

ובהגהות ניצוצי זהר שם ציין לכמה מקומות בספר תיקוני זהר שאמרו כן שיציאת מצרים נזכרת בתורה חמישים פעמים, ושרבינו הגדול הגר"א ז"ל בביאורו לספר תיקוני זהר (תקון ל"ב דע"ו רע"ב) כתב דתשעים פעם נזכר לשון "הוצאה", אבל לא חשיב ספר הזהר כי אם אותם שאמר הקב"ה לאמרן לישראל, ופירט אחת לאחת למצוא חשבון חמישים, ועיין גם לרמ"ק ז"ל

בספר פרדס רימונים (שער השערים) שגם כן תירץ והסביר הענין ע"ש, ועיין לו גם בהגהות ניצוצי זהר לספר תיקוני זהר (דכ"ב ע"א) עש"ב.

ויש לי להוסיף עוד כמה מקומות בספר הזהר שאמרו כן שבתורה נזכר יציאת מצרים חמישים פעמים, כמו שם בספר הזהר הקדוש ח"ג (דרס"ב ע"א): "אמר רבי יהודה מוחא דתרעוי נפקין לחמשין תרעין, תרעין סגיאיין ואינון לקבל זמנין סגיאיין דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים, הוציאך ה' ממצרים ואדכר זמנין סגיאיין דוכרנא דמצרים, ואינון חמשין לקבל חמשין" ע"ש, ושם ברעיא מהימנא (דרנ"ו ע"ב): "אדכר לגבה חמשין זמנין יציאת מצרים באורייתא".

ובן בספר זהר חדש (פרשת יתרו דל"א ע"א): "ובגין כך תשכח באורייתא, חמשין זמנין יציאת מצרים, לאחזאה לכל בני עלמא, חסד דעבד קב"ה עם ישראל, דאפיק יתהון מאינון חילין דמסאבו, ואעיל לון לגו חילין דדכיו, דהיינו חמשין תרעין דסוכלתנו", ועיין בארוכה למאד בהגהות ניצוצי זהר (שם במילואים דקכ"ד ע"ב) עש"ב.

ועוד מצאתי בביאור רבינו בחיי ז"ל לתורה דברים (י"ב כ"ג): "ומצינו שאיסור הדם נזכר בתורה שבעה פעמים, וכן דרך התורה בדברים החמורים להזכירן פעמים רבות, כענין שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות כולן והוא נזכר בתורה י"ב פעמים, וכן ענין יציאת מצרים נזכר בתורה חמשה פעמים". והוא תימה.

ובודאי הגמור אצלי שהוא טעות סופר וצריך לומר חמישים פעמים וכנ"ל. וכן מצאתי עוד בדברי רבינו בחיי ז"ל שמות (י"ג ספ"ח) ע"ש. [ועכשיו ראיתי שכן הוא בפירוש רבינו בחיי הנדפס מכתב יד, ועיין שם בדברי הרב המהדיר (בציונים דף שכ"ה)].

והאידנא נדפס ספר יקר למאד מחזק מתקיפי קמאי רבינו אלעזר מגרמיזא ז"ל בעל הרוקח וראיתי לו בספר הרוקח על התורה שמות (ט"ו ב' דף ע"ט) שכה כתב: "קיי"ז פעמים [נזכרה] יציאת מצרים בתורה".

ומצאתי עוד בס"ד בספר התוספות השלם הוא פירוש רבותינו בעלי התוספות ז"ל לשיר השירים (ח' ג' דקס"א ע"ב): "קיי"ד פסוקים בשיר השירים, קיי"ד פעמים בתורה יציאת מצרים" ע"ש.

ויש לי להבין ולדעת היכן הם הקיי"ז פעמים, דזכר בעל הרוקח ז"ל, או קיי"ד פעמים שזכרו בעלי התוספות ז"ל, שנזכר ענין יציאת מצרים בתורה, ותו איך יעלו הדברים בקנה אחד עם האמור לעיל, וגם איך ניישב זאת עם דברי הגר"א ז"ל שרק תשעים פעם נזכר יציאת מצרים בתורה, ולפי שעה הענין צע"ג אצלי, ועיין בהגהות ניצוצי זהר לזהר חדש דלעיל. והמאיר והמבאר הענין ישא ברכה מאת ה'.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

סימן מט

החזקת תורה

(פרשת ויגש דף ק"פ): "ובשכר זאת [דהחזקת תורה] זוכה לחיים וכמו שכתב הרב הלבוש וכדדייק קרא גופיה עץ חיים היא למחזיקים בה, וגם זוכה לברכה כי כמו שהתורה נותנת חיים וברכה לעושיה כמו כן גם למחזיקים בה וכמו שאמרו רז"ל וכן כתב מהרש"א נדרים (דף ס"ב) "עכ"ל, ועיין שם באריכות גדולה בשבח המחזיק תורה, וכן בספרו ראה חיים (פרשת כי תבא דק"ז ע"ד ואילך), ובספרו צדקה לחיים (סימן שפ"ג), ובספרו עמודי חיים (עמוד התורה סימן ז') ע"ש, ובהקדמת ספרו תורה וחיים (ד"ה ובה), ובהקדמת ספרו תוכחת חיים ספר שמות (דף ט') ואכמ"ל. [ועיין בכל ספרי קדשו אשר ציינתי בספר צדקה לחיים הנדפס מחדש (בהוספות בסוף בספר דף רפ"ה) עיין שם בארוכה].

ולענ"ד הדברים מפורשים בדברות חז"ל, עיין בתנא דבי אליהו זוטא (פרק א') שאמרו שם: "ומנין שהצדקה מארכת ימיו של אדם שנאמר כי הוא חייך ואורך ימין, ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה". וכתב המפרש ישועות יעקב (אות כ"ב וכ"ג) דמיירי במהנה תלמיד חכם מנכסיו עש"ב. והרי הוא כמבואר. ובמדרש תנחומא (פרשת צו ס"ד): "אשרי האיש העוסק בתורה והנותן ממונו ללמד תורה לבנו, כי בשביל הממון שהוא נותן ללמוד זוכה לחיי העולם הבא, שנאמר כי הוא חייך ואורך ימין, חייך לעולם הזה, ואורך ימין לעולם שהוא ארוך". ועיין בפירוש הרי"ף על עין יעקב (עבודה זרה פ"א), ולגאון המובהק מקאליש ז"ל בסוף ספרו אמרי בינה ח"א, ועיין

א.

הגאון המובהק, רבה של עיר התורה חלב, רבי אברהם ענתבי ז"ל בספרו היקר חכמה ומוסר (דרך חיים פרק ג' דף צ"ח) כתב: "המחזיק בידי תלמידי חכמים העוסקים בתורה, מאריכין לו ימיו, כדכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, וכמו שהעוסק בתורה תמיד כתוב בו כי בי ירבו ימין ויוסיפו לך שנות חיים, וכל שמרבה תורה מרבה חיים, כך שותפו המחזיק בידו".

כזאת ראיתי שכתב הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו תנופה חיים (פרשת משפטים אות מ'): "אמרו רז"ל על הפסוק עץ חיים היא למחזיקים בה, כי המחזיק ביד תלמידי חכמים **זוכה לאריכות ימים**, וכן כתב המהרש"א ז"ל בחידושי אגדות למסכת נדרים [דף ס"ב] ע"ש.

ועוד שם בתנופה חיים (פרשת וזאת הברכה אות כ"ב) כתב: "כתב המהרש"א בחידושי אגדות סנהדרין (דף צ"ט) כי התורה נותנת **חיים** ועושר ללומדים, וכן **ולמחזיקים בה**", ע"ש.

ובן בתנופה חיים (שמואל א' אות ס') כתב: "בסוף מסכת כתובות [ק"א ב'] אמרו דעמי הארץ אינם חיים, עד שמצאו להם תרופה מן התורה ואתם הדבקים בה"א חיים כולכם היום, שנדבק בתלמיד חכם ומהנהו מנכסיו, והיינו טעמא כי התורה שלומד התלמיד חכם הוי כאילו לומד המחזיק בו, ובכן **זוכה לחיים**" עש"ב.

וכזאת וכזאת כתב עוד הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו תוכחת חיים

את הצעתם בנימוק שהתכניות לבניית בית דירות כבר מוכנות.

לאחר מספר ימים הגיע אליו שליח באומרו כי רבינו החזון איש מבקשו לסור אליו, רפ"א מיד בא לבית רבינו החזון איש, והוא בחיך לבכי פנה אליו ואמר לרפ"א, הלא ידוע אתה בעירנו כמבין בעסקים, והנה שמעתי שנודמן לך עסק מצליח ודחית אותו, ברמזו לענין הנ"ל. שאל רפ"א ומדוע זה עסק מוצלח. והשיבו החזון איש הלא מרויחים בזה **הן רב וגם אריכות ימים**, אמר לו רפ"א רבי תקע כף, וגמרנו עסק, ענהו רבינו החזון איש אין צורך בתקיעת כף, כי הפסוק ערב לכך שנאמר "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד".

בשפיים רפ"א סיפורו אמר, הלוואי ויתקיים הרישא של הפסוק, [אורך ימים בימינה] כפי שנתקיים הסיפא [בשמאלה עושר וכבוד], ותאמינו לי איני יודע בעצמי כמה רכוש יש לי, ואכן רפ"א ז"ל גם הלך לעולמו בשיבה טובה" ע"כ.

ורבינו הגדול בעל חפץ חיים זצ"ל בספר מכתביו (סימן ע"ו) בענין החזקת התורה כתב: "ובזכות המצוה הגדולה של החזקת התורה, אשר אין קץ למתן שכרה **בימינו** אלה, וגם מצות הצדקה שהיא גדולה גם כן למאוד, על ידי שתי זכויות אלו יוכל האדם לזכות את נשמתו מכל החטאים והעוונות, ומה אם האומר הרי עלי סלע לצדקה בשביל שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור, מכל שכן האומר הרי עלי צדקה בשביל לזכות את נשמתו, שבוודאי יועיל הדבר הזה בעזה".

ויחד עם הצדקה שיתן יהרהר בתשובה על חטאיו, ויתחרט עליהם חרטה גמורה, ויקבל עליו שלא יעשם עוד מהיום ההוא והלאה כאשר עשה עד עתה.

בחיבורי ויחי יעקב (ס"ס י"ז). ולא ידעתי מדוע הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל, לא הזכיר לדברות רז"ל בזה.

וראיתי למעלת הגרמ"מ שולזינגר שליט"א בקובץ היקר "עץ חיים - למחזיקים בה" (דף ז') שאחר שהביא דברות קדשו של רבינו החתם סופר ז"ל שבזכות לימוד תורה לבנים ולתלמידים נשאר האדם בחיים, ומאריך ימים, [והבאתי דבריו בחיבורי הנכחי (ערך תורה ללמד לאחרים)] סיים וכתב: "וכמדומה שיש ללמוד מדבריו הקדושים הללו, שהוא הדין והוא הטעם במחזיקי התורה בממונם, שהשי"ת מותיר ומשאיר אותם בעולם הזה, והותירך ה' לטובה בפרי בטנך, בזכות העצומה שהם דואגים ומכלכלים ומפרנסים את פרי בטנך, יוצאי חלציו שיוכלו לעלות מעלה מעלה בתורה ויראה, ואם כן הרי שאין ספק כלל שעדיף להם לעשרים שיהיו הם מפרנסים את בניהם וחתניהם וכל יוצאי חלציהם, שיוכלו לשבת בשלות השקט באהלי התורה, אשר על ידי זה זוכים שהשי"ת משאירם לטובה בעולם הזה לאריכות ימים ושנים טובות".

ולפי כל מה שהבאנו בס"ד לעיל, אין כאן "כמדומה", אלא ודאי ואמת ונכון הדבר, שהתמכין דאורייתא ומחזיקי תורה, הן המחזיק בניו והן אחרים, זוכים לשנות חיים ואריכות ימים בטובה וכמשנ"ת.

ובספר מעשה איש ח"ג (דף ט"ל) כתוב: "מעיד רבי יעקב קאפל רייניץ שליט"א, סיפר לי רבי פסח אנטקס ז"ל, מוותיקי הקבלנים בבני ברק, שהוא היה בעל מגרש, וכבר הזמין תכניות לבניית בית, והנה פנו אליו מנהלי הישיבה הסמוכה למגרשו, שברצונם להרחיב את בנין הישיבה, והציעו לו שימכור להם המגרש במחיר שיוכלו לעמוד בו. הוא דחה

אם כן ממילא מוכח להדיא דמי שאינו עובד עבודה זרה, אז גדולה מעלת מהנה תלמידי חכמים שמכפרת על כל עונותיו, שנדבק כולו בשכינה".

ולפי זה מובן מדוע המחזיק תורה ומהנה תלמיד חכם זוכה לחיים ולאריכות ימים, כיון שנמחלו לו עונותיו, וכבר כתבנו בפתיחה שכל שיש מחילת העון יש חיים, שאין מיתה בלא עון ולא הערוד ממית אלא החטא ממית (ברכות ל"ג א') ודוק היטב.

ב.

כתובות (ק"א ב'): "אמר רבי אלעזר עמי הארצות אינן חיים, שנאמר מתים בל יחיו וגו', תניא נמי הכי מתים בל יחיו יכול לכל, תלמוד לומר רפאים בל יקומו במרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר. אמר ליה רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי, ההוא במרפה עצמו לעבודה זרה הוא דכתיב. אמר ליה מקרא אחר אני דורש דכתיב כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל, כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו, כיון דחזייה [רבי אלעזר לרבי יוחנן] דקא מצטער, אמר ליה רבי מצאתי להן תקנה מן התורה, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום, וכי אפשר לדבוקי בשכינה, והכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, כיוצא בדבר אתה אומר לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו, וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה".

ובעת שיכתוב האדם את עצמו בפנקס ויתן מעות לצדקה, יתפלל תפלה קצרה זו: "ריבון העולמים, אדון כל הנשמות, אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש, הנני מנדב בזה סך ח"י זהובים לצדקה, כדי שאזכה על ידי זה לזכות את נשמתו שתהיה זכה ברורה בעת תחיית המתים. והנני שב ומתוודה ומתחרט בחרטה גמורה, על כל החטאים והעוונות והפשעים שחטאתי ושעויתי ופשעתי מעודי עד היום הזה, והנני מקבל עלי בלא נדר בקבלה שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים.

ותקוותי חזקה, שבוודאי ימצאו רבים מאחינו בני ישראל שיתבוננו ויקחו על לב את כל הענין הזה וישמעו לעצתי היעוצה, ויהיה להם טוב בזה וכל שכן בבא", עכ"ל זיע"א.

ומעמו של דבר שהמחזיק תורה זוכה לאריכות ימים, כיון שהוא מדובק בשכינה כנ"ל, וקיימא לן הדבוק בשכינה זוכה לחיים ויארץ ימים וכמו שהארכתי בפתיחה לחיבורי זה ודוק.

עוד יש לומר על פי מה שלימדנו להועיל רבינו החפץ חיים ז"ל בספרו שם עולם ח"א (פרק ט"ו): "והנה איתא בחז"ל בכמה מקומות שזכות לימוד התורה עולה לו לאדם לכפר על כל עונותיו, וכן כזה ממש על ידי מצות החזקת התורה, ממה דאמרו בסנהדרין (ק"ב א') אחאב שקול היה בו', ומתוך שהנהגה לתלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה, ופירש שם מהרש"א "הענין דכיפרו לו מחצה, כי המהנה תלמיד חכם מנכסיו כאילו דבוק בשכינה כמו שכתוב ואתם הדבקים וכו' וזהו שאמרו שכיפרו לו מחצה, הגם שהיה אדוק ודבוק בעבודה זרה, הרי ממה שהיה מהנה תלמידי חכמים היה דבוק גם לשכינה עכ"ל המהרש"א.

לעשות פרקמטיא בשבילו. ואם אינו מספיק צריך להנהותו עוד מנכסיו. כי אם שלש אלה לא יעשה לו להחזיקו. צריך לבטל מלימודו. וכל המחזיק בשלשתן אז כאלו מדבק בשכינה, ודוק.

והנה לגאון כתב סופר ז"ל שנים בעיניו, ולגאון קרבן נתנאל ז"ל שלשה בעיניו, ובענייתי כמדומה לי שהם דברים חדשים, דכל שלא יעשה כל הדברים הללו אינו דבוק בשכינה ולא יקום לתחיה, ועיין היטב בדברי רש"י ז"ל, ואקצר, וצ"ב.

ועכשיו מצאתי כן, בדברי רבינו הגדול החפץ חיים ז"ל, בספרו שם עולם (פרק ט"ו): "וגם לענין תחיית המתים שאמרו חז"ל בכתובות (ק"א ב') דכל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו. וכל מי שאין בידו אור תורה, אין אור תורה מחייהו, אמרו שם במסקנא גם כן בהדיא, דאם הוא מהנה תלמיד חכם מנכסיו, עליהם נאמר ואתם הדבקים וזוכה גם כן לתחיה, והכל משום דכל הזכות והמעלה שיש לתלמיד חכם עצמו, כמו כן יש להמחזיקים בידי לומדי התורה",

הרי שכתב שכל שמהנה תלמידי חכם מנכסיו יזכה לתחיית המתים, ולא הצריך דווקא את שלשת הדברים הנ"ל ודוק. ועוד עיין בספרו שמירת הלשון (שער התורה פרק ה') עיין שם.

ופירש רש"י ז"ל: "מצאתי להם תקנה, יהנו לתלמידי חכמים מנכסיהם: העושה פרקמטיא, מתעסק בממון תלמידי חכמים כדי להגיע לידם שכר, והם פנויים לעסוק בתורה על ידי אלו, וכתוב חיים כולכם היום על ידי דיבוקן של תלמידי חכמים יזכו לחיות".

וראיתי בספר כתב סופר בראשית (ל' י"ח) שכתב: "אמרו ז"ל בכתובות (ק"א ב') כתיב ואתם הדבקים בה' וכו', זה המשיא בתו לתלמיד חכם, ועושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ומהנהו מנכסיו.

ונראה לי כי יש שמחזיק תלמיד חכם כדי שיהיה לו חלק בתורתו, אבל אינו אוהב תורה כל כך שישא בתו לתלמיד חכם, כי אינו מוצא תכלית בזה, ונותן בתו לסוחר ותגר הארץ. ויש שמשא בתו לתלמיד חכם, כיון שהוא מסתפק במועט ולא ירבו עליו מוהר ונדוניה הרבה, אבל אינו מחזיק תלמידי חכמים אחרים, ולכן אמרו ז"ל דשנים בעיניו, משיא בתו לתלמיד חכם, ומהנהו מנכסיו, ועל זה נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגו'.

ורואה אני שכבר קדם וכתב כן הגאון המובהק רבי נתנאל וויל ז"ל, בהגהות קרבן נתנאל על פסקי הרא"ש פסחים (פ"ד אות פ'): "כל המשיא בתו לתלמיד חכם, ועושה פרקמטיא, ומהנה מנכסיו. רצונו אם שמשא בתו לתלמיד חכם לא די בזה, כי אם צריך

חידושי סוגיות

(פסחים מ"ז א' תוס' ד"ה כתישה, פסחים מ"ט ב')

א. על ר"י הנזכר בתוספות

ביאור דברי מהרש"ל ז"ל בחכמת שלמה

[מנוחת שלום ח"ו סי' ט אות ג עמוד פב]

כ"ח ניסן תשמ"ג.

רבינו יצחק ב"ר שמואל בעל התוספות המפורסם, ובוה אין צורך לאורך.

ובלומרי הדברים היום יום שני כ"ח ניסן תשמ"ג ראיתי לרבינו מהרש"ל ז"ל בחכמת שלמה שם שכה כתב: "וקשה לר"י, נ"ב הוא תלמידו של ר"י רבו של רבי משה מקוצי, או [הוא] חתנו של רש"י והוא הריב"ן" עכל"ק.

והדברים עמומים לכאורה, חדא מה היה לו למהרש"ל ז"ל לטרוח ולגלות ולפרש לנו כאן מיהו ר"י הנזכר בתוספות יותר משאר מאות מאות המקומות שזכר ר"י בתוספות, ששם מהרש"ל ז"ל לא טרח לבאר מנו ר"י הנזכר בתוספות, והוא פלא לכאורה.

ותו איני מבין, ר"י הנזכר בתוספות הוא רבינו יצחק וכנ"ל, ואם כן מנו ר"י תלמיד ר"י רביה דרבינו משה מקוצי, ולא שמענו מעולם שלרבינו יצחק בעל התוספות ז"ל, היה תלמיד בשם רבינו יצחק שהוא היה רביה דרבי משה מקוצי, וזו לשון הגאון חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים חלק הגדולים (מערכת מ' אות קע"ח): "רבינו משה מקוצי תלמיד רבינו יהודה החסיד, וכמו שכתוב בסמ"ג (עשה ר"א דרכ"ג ע"ד), ותלמיד רבינו שמשון משאנץ, וכמו שכתוב בהקדמת הסמ"ק, ותלמיד רבינו ברוך" וכו', הרי שלא הזכיר הגאון חיד"א ז"ל שרבי

פסחים (מ"ז א') נחלקו שם אם אמרינן הואיל ביום טוב, ופריך תלמודא למאן דאמר דאמרינן הואיל: "ומי אמרינן הואיל, והא תנן יש חורש תלם אחד וחיבינן עליה משום שמונה לאוין, החורש בשור וחמור, ושביעית וכו', וביום טוב וכו' ואי אמרינן הואיל אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי דם ציפור. (אחרישה, משום לאו דיום טוב לא לילקי, הואיל ואי מזדמני ליה צפרים וחיות טובא, רש"י).

ותירץ התלמוד: "אמר רב פפא בר שמואל באבנים מקורזלות (דלא חזו לכיסוי, רש"י). [ותו פריך והא] ראיות לכותשן כלאחר יד (על ידי שינוי, דשבות בעלמא הוא, וכיון דמדאורייתא שרי, פקע ליה מלקות, רש"י). ומשני בצונמא" וכו', עיין בכל סוגיא.

ובתוספות שם (ד"ה כתישה) כתוב: "וקשה לר"י הא דחופר גומא פטור היינו דוקא בבית דמקלקל הוא כדמוכח בחגיגה (י"א), והכא בשדה דלזריעה קיימא שמשביח את השדה בחרישה, ואפילו אי הוה התם דם ציפור הוה חייב אי חריש בארעא דיליה, ואי אמרת הואיל ואי הוי מלאכה שאין צריכה לגופה פטור, השתא נמי פטור אם כן ביטלת כל מלאכת שבת" עיין שם.

והנה כל לומד הלומד תוספות יודע ופשוט לו דר"י הנזכר בתוספות, הוא ר"י הזקן הוא

בראשי תיבות, אלא לפניו היה כתוב בתוספות במפורש וקשה לר' יהודה ולא בראשי תיבות, ולכן כתב לגלות לנו מיהו רבי יהודה זה ודוק. [ויש לבדוק בספרים ישנים כמו במסכת פסחים (צילום דפוס ונציא שנת רפ"ד) איך כתוב בתוספות שם, ואין לי ספר זה].

והשתא דאתינן להכי שכאן "ר"י הנזכר בתוספות היינו רבי יהודה, מובן גם טעמו של מהרש"ל ז"ל, וכוונתו שלא תטעה לפרש שמה שכתוב בתוספות וקשה לר"י והוא רבי יהודה וכנ"ל, שהכוונה שהתוספות מקשים לפי סברת רבי יהודה התנא [בר אלעאי] הסובר בעלמא דמלאכה שאין צריך לגופה חייב, אלא כאן קאי על רבי יהודה מבעלי התוספות, שהוא רבינו יהודה ב"ר יצחק שירליאון, או הריב"ן חתן רש"י, ועלו יפה יפה כל דברות קדשו של מהרש"ל זיע"א. [נטעמו של דבר שהוצרך מהרש"ל ז"ל לפרש כן יובן ויוסבר לקמיה].

ובאמת המעיין ימצא בכמה מקומות בתוספות דמסכת פסחים שנזכר רבי יהודה מבעלי התוספות, כמו שם (כ"ו ב' ד"ה עלה) וה"ר יהודה פירש וכו', וכן עוד שם (צ"ט ב' ד"ה עד) ורבינו יהודה תירץ וכו', ומינה נמי לנדון דידן, וכדכתב מהרש"ל ז"ל ודוק.

ובאמת הנראה לי יותר הוא כמו שצייד מהרש"ל ז"ל בראש דבריו, דרבי יהודה כאן היינו רבי יהודה תלמידו של ר"י הזקן, רבו של רבי משה מקוצי, הוא רבי יהודה שירליאון, ולא הריב"ן הוא רבינו יהודה ב"ר נתן ז"ל כמו שהציע מהרש"ל ז"ל בסוף דבריו, שכמדומה אינו נזכר בתוספות בשמו הפרטי בלבד אלא תמיד מוזכר בשם ריב"ן, ומה גם שלא נזכר הריב"ן בתוספות דפסחים כלל, ורק נזכר רבינו יהודה וכנ"ל, והוא רבי יהודה שירליאון ודוק.

משה מקוצי למד אצל רבינו יצחק תלמיד רבינו יצחק בעל התוספות, וכל זה צריך עיון אצלי. ואחר ההתבוננות והעיון הבנתי בס"ד פשר דברות הגאון מהרש"ל ז"ל, ועמקן דבריו כמנהגו הטוב זיע"א, והנני לבאר הדברים היטב בס"ד.

הנה מהרש"ל ז"ל בסיום דבריו כתב שר"י הנזכר בתוספות שם אולי הוא הריב"ן חתנו של רש"י, ויודע כל יודע כי הריב"ן שמו היה רבי יהודה בר נתן, ואם כן יגיד זה על רעהו וילמד על מה שכתב מהרש"ל ז"ל בראש דבריו שר"י הנזכר בתוספות כאן הוא ר"י תלמיד ר"י, שאין כוונתו כפי שכתבתי לעיל דהיינו רבינו יצחק תלמיד רבינו יצחק בעל התוספות ושהוא רבו של רבי משה מקוצי, שזה אכן לא היה וכנ"ל, אלא כוונת מהרש"ל ז"ל לרבינו יהודה תלמיד רבינו יצחק בעל התוספות, ושהוא אכן היה תלמיד רבינו יצחק בעל התוספות, וזו לשון הסמ"ג שם (במקום שאליו ציין החיד"א לעיל): "אמנם אמר לנו מורי רבינו יהודה בשם רבו רבינו יצחק והרב רבינו אלחנן בנו" וכו', הרי מפורש שאכן רבינו יהודה היה תלמיד רבינו יצחק בעל התוספות. [שהוא היה אביו של רבינו אלחנן מדפייר זצוק"ל שנהרג על קדושת שמו יתברך עם שאר קדושי עליון בגזרות תתקמ"ד וככתוב שו"ת מהרש"ל (סימן כ"ט) הי"ד ויחיש תחיתם אמן].

ואם כן זאת כוונת מהרש"ל ז"ל במה שכתב שהתוספות שכתבו קשה לר"י הכוונה לר"י תלמיד ר"י, דהיינו רבינו יהודה תלמיד ר"י הזקן בעל התוספות, וזה מוכח ומוכרח מהא דכתב מהרש"ל ז"ל שאולי הוא הריב"ן ז"ל וכמו שכתבנו ודוק. (XX). —

וודאי אצלי שלפני מהרש"ל ז"ל לא היה כתוב בתוספות כאשר לפנינו "וקשה לר"י",

ועוד מצאתי עכשיו בהגהות הגאון רבי יצחק אייזיק חבר ז"ל לפסחים שם שכה כתב: "תוספות ד"ה כתישה וקשה לר' יהודה, צריך לומר לר"י עכ"ל. וגם מדבריו מוכח להדיא דהגירסה בתוספות היתה ר' יהודה ולא ר"י בראשי תיבות.

וביאור דבריו ז"ל נראה שהבין דר' יהודה הוא התנא רבי יהודה, והיה קשה לו דהשתא לרבי יהודה קיימינן והוא סובר מלאכה שאין צריך לגופה חייב, וכנ"ל, ולכן הגיה שצריך לומר לר"י, והיינו ר"י בעל התוספות הוא רבינו יצחק הזקן, אלא שמהתימה שלפי שעה לא ראה בזה דברי מהרש"ל (ושער המלך), ולמהרש"ל ז"ל אתי שפיר והכל בא על מקומו בשלום ודוק. נויש לעיין בדברי מהרש"ל ז"ל שבספר חכמת שלמה הנדפס בפני עצמו, ואינו תחת ידי, ורק עיינתי בספר היקר דקדוקי סופרים פסחים שם, ועם שהעיר והגיה בדברי התוספות הזה, בפרט זה לא דיבר כלל, ולא ידעתי למה].

בהיותי בזה עוד חפשתי ומצאתי בחידושי מהר"ם חלואה ז"ל לפסחים שם שכתב: "ויש מתרצים אחרישה דיום טוב לא ליחייב הואיל וחזי לכסויי בה דם ציפור דחופר גומא ואינו צריך לחפרה פטור עליה וכו', וגם זה אינו מחוור דעד כאן לא פטר רבי יהודה חופר גומא אלא בבית, אבל בשדה חייב דהא נהנה ופסיק רישיה ולא ימות הוא", ולכאורה מדבריו מתבאר דלרבי יהודה התנא עסקינן, ומינה תילף לתוספות, וזה כהרב שער המלך ולא כמהרש"ל ז"ל.

ובעזה"י מצאתי בתוספות הר"ש משאנץ על מסכת פסחים הנדפס מחדש מכתב יד שם (דף קכ"ו) שכה כתוב: "ופירש רבינו שמואל הואיל וחזי לכסויי ביה דם ציפור דהוה

אחר כך מצאתי בספר שער המלך על הרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ב ה"ח דכ"ד רע"ד) שכתב: "וכן כתבו התוספות בפסחים (פרק אלו עוברין מ"ז ב' ד"ה כתישה) וזו לשונם: וקשה לר' יהודה הא דחופר גומא פטור היינו דוקא בבית דמקלקל ע"ש, וכוננתם להקשות דנימא מתניתין רבי יהודה היא דסבירא ליה מלאכה שאין צריך לגופא חייב עליה, ומה שכתב מהרש"ל ז"ל דרבי יהודה הוא תלמידו של ר"י רבו של רבי משה מקוצי ז"ל או חתנו של רש"י ז"ל והוא הריב"ן ע"ש, אחר המחילה רבה לא דק אלא כוונתם לרבי יהודה התנא בר פלוגתיה דרבי שמעון.

מיהו מה שכתבו התוספות עוד ואי אמרת הואיל והוי מלאכה שאין צריך לגופה פטור השתא נמי פטור, אין דבריהם מובנים דהשתא לרבי יהודה קיימינן והוא סובר מלאכה שאין צריך לגופה חייב ודוק". עד כאן דברי הרב שער המלך ז"ל.

ומדבריו יוצא להדיא כמו שכתבתי, שבתוספות היה כתוב במפורש ר' יהודה, ולא היה כתוב רק בראשי תיבות ר"י, ומהרש"ל ז"ל פירש דהיינו רבי יהודה **מבעלי התוספות**, ואילו הרב שער המלך ז"ל כתב דהכוונה לרבי יהודה **התנא**, רבי יהודה בר אלעאי ודוק.

והרי זה להדיא כמו שכתבתי לעיל שאכן היה מפורש בתוספות ר' יהודה, ורק המדפיסים בדורות האחרונים קצרו לר"י וגרמו לכל האריכות והעמעום בזה.

והא דמהרש"ל ז"ל אכן פירש דר' יהודה הנזכר בתוספות הוא רבי יהודה מבעלי התוספות ולא רבי יהודה התנא, פשוט אצלי דקושיית הרב שער המלך הכריחה אותו לפרש כן ודוק.

יזכני להוציא ולהדפיס כל חידו"ת בקרוב. ועיין לעיל (אות ב') שהראיתי בס"ד עוד דוגמה כזאת ממש מיהו "רבי" הנזכר בתוספות פסחים (כ"ו ב') שמהרש"ל ז"ל הבין שהוא רבו של בעל התוספות, ומהרש"א הבין שהא התנא רבי הוא רבי יהודה הנשיא, והראינו שבדברי התוספות שאנן לפסחים שם כתוב כמהרש"ל ז"ל, ואמת אמת תפסיה להאי גברא רבה, רבינו הגדול מהרש"ל זיע"א "אשר נשמתו הטוהרה היתה בלא ספק מעולם האצילות ואשר העידו עליו שאילו נשתכחה תורה מישראל היה מחזירה בפולו, וחלילה לשלוח יד במשיח ה' ואיך יכשל עמוד עולם בדבר הזה, ומשלמה ועד שלמה לא קם כשלמה", (ככתוב בשו"ת חות יאיר סימן מ"ג ומ"ד), וכבר הארכתי בתהילות מהרש"ל ז"ל לעיל (אות א') עיין שם. [ושל"מ מ"ש בס' מקור ברוך על מהרש"ל זצ"ל זיע"א].

מילואים

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: מאמר זה כתבתיו לפני רבות בשנים קרוב לעשרים שנה, ועכשיו תלי"ת זכיתי לצילום תלמוד דפוס וניציא שנת רפ"ד וראיתי שם במסכת פסחים שמפורש שם קשה לרבי יהודה, ונתפשטו כל הקמטים ונתיישרו כל ההדורים, ותתן אמת ליעקב, כן יעזרנו האל ב"ה תמיד אנס"ו.

ליה חורש ואין צריך לחרישה אלא לעפר, והחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה משום דהוי מלאכה שאין צריך לגופה וכו' זה לשון רבינו שמואל, ואינו נראה לר' יהודה דחופר גומא דפטור היינו דוקא בבית דמקלקל כדמוכח בחגיגה, ותירץ הרב ר' יהודה" וכו'.

ואף שפתחו בר' יהודה וסיימו בהרב ר' יהודה, מכל מקום פשט הלשון מראה בעליל שצדקו דברי רבינו מהרש"ל ז"ל דכאן ברבי יהודה מבעלי התוספות עסקינן, ולא התנא רבי יהודה ודוק.

והיום ד' סיון תשמ"ג מצאתי לגאון הגדול מהרי"ש נתנזון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב מהדורה תנינא (ח"א סימן נ"ב דל"ו רע"ד) שכתב: "וצריך לומר שמה שכתבו התוספות וקשה לר"י, אין הכוונה לר"י בעל התוספות, רק לרבי יהודה התנא", עש"ב דפח"ת.

ונעלם ממני ולא ידעתי מדוע לא זכר לדברי רבותינו מהרש"ל (על אתר) והרב שער המלך וכנ"ל וצ"ע. [ומדבריו מתבאר שלפניו כבר היה כתוב בתוספות וקשה לר"י, וכמו שכתוב לפנינו ודוק].

ובגוף הענין ובענין החופר גומא וכו', כתבתי בארוכה בחידושי לשכת (ע"ג ב'), השי"ת